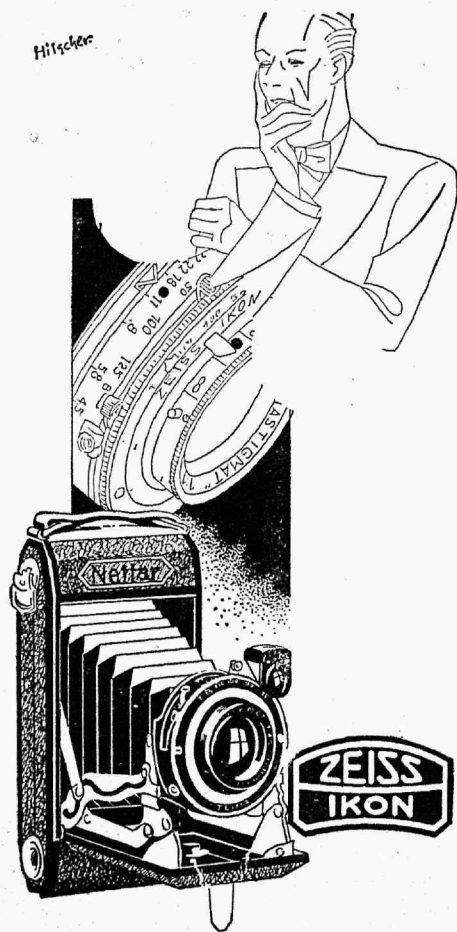

Vabadussõja LOOB

Kangelasluugusid * Episoodid lahingust

Hitscher

MIS TÄHENDUS ON NEIL PUNÄSTEL PUNKTIDEL ZEISS IKON KAAMERAL?

Heas valguses, nii suvel päikeses kui talvel lumesäras seatakse diafragma ja kaugus vastavale punasele punktile ja pildile tuleb kõik nõeltemeravalt alates 4,5 meetri kaugusest. Pole enam tarvis kaugust umbkaudu arvutada, vaid vajutatakse avakule ja käes ongi terav pilt.

Selle kahepunkti kaamera nimi Zeiss Ikon toodangust on Nettar ja ta maksab varustatuna kuulsa Zeissi objektiiviga 1:4,5 Kr. 65.— kuni Kr. 124.—.

Lähemalt

F-ma „Fotra“

Tallinn, V. Posti 8.

Tel. 476-24.

Meistervõtteks:

Zeiss Ikon kaamera

Zeiss objektiiv

Zeiss Ikon film,

Moodne lõige 1. järgu töö

Uued moeuudised Londonist, Pariisist ja Viinist.

R Ä T S E P Ä Ä R I

PAUL LIIVAK

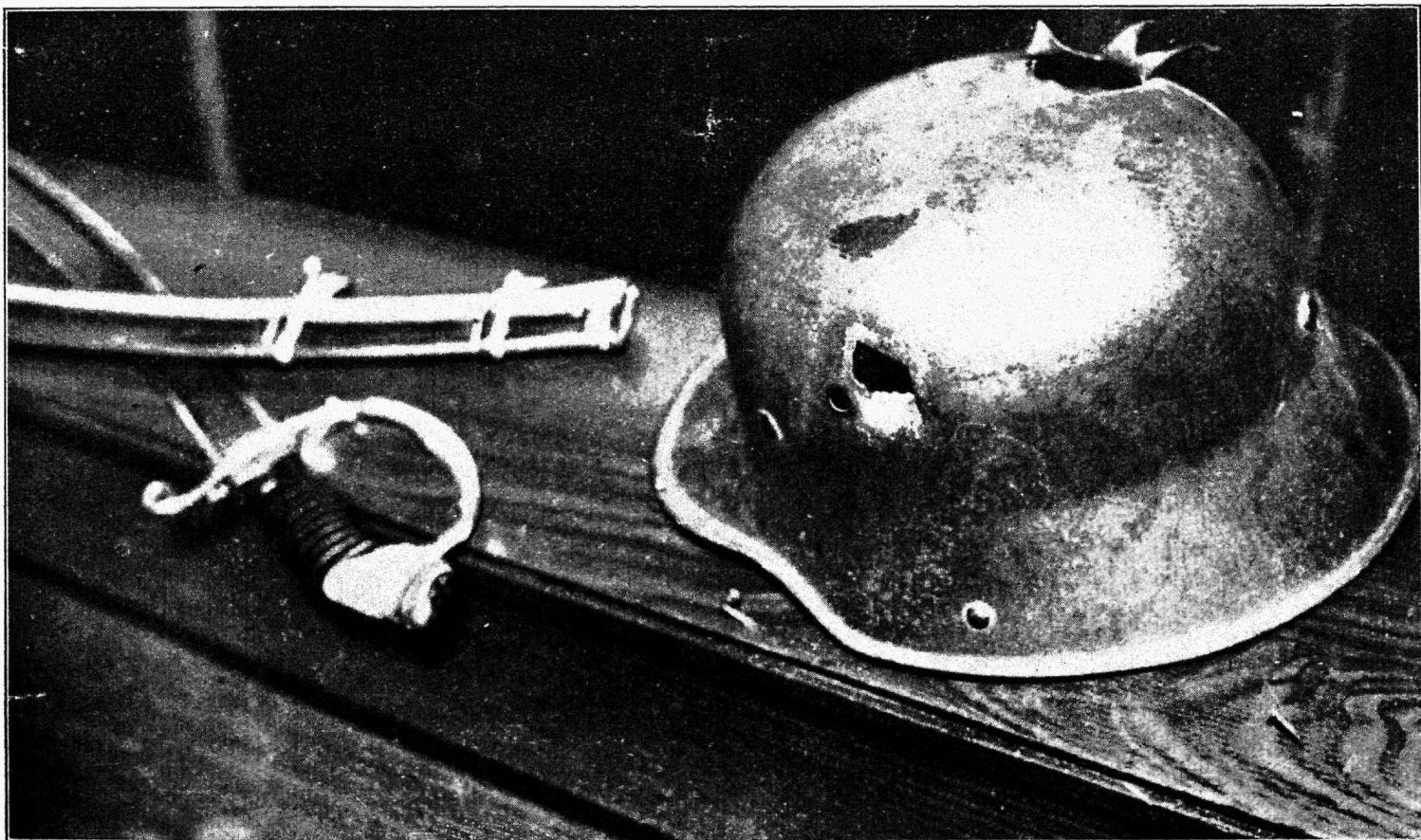
Tallinn, Pärnu m. 36—24. Telefon 475-73.

Vabadussõja Lood

Mai 1937

Trükitud 7500 eksemplari

Nr. 8

Kalevlaste Maleva pealiku kapl. L. Tõnsoni (*), VR I/3, saksa lafingkiiver, mida Tõnson 16. I 1919. a. Järveküla lafingus peas kandis ja mis punaste kuuli poolt läbistati. Samas lafingus sai Tõnson haavata.

Kirjutanud vabadussõjalane MARTIN ROOS

Pärast võidurikkaid lahinguid ja pärast Valga vallutamist asus 3. jalaväe polk Koiva jõe liinile. Esimene pataljon asus Witzenhofi mõisa piirkonda. Sõjategevus muutus siin positsioonisõjaks, avaldades peajasuliselt luursalkade kokkupõrkeis ja öisis grupirünnakuis vaenlase seisukohtadele ja tagalasse.

Öisi pealetunge kartis vaenlane eriti, kuna neil oli väe koosseis juhuslik ja kirju. Öisil kokkupõrkeil satuti paanikasse ja pageti laiali. Meil olid aga enamuses vabatahtlikud, kelledel igaljuhul selge siht ja ülesanne. Nii kestis kogu veebruari ja märtsi esimesel päeval 1919. aastal. Et vaenlane meie öiste rünnakute tõttu ööd läbi närvises, polnud ka meil rahu, ja valveteenistus vahipostidel kujunes väga raskeks. Meie pataljoni asukoht oli metsarikkail maa-aladel, mille tõttu roodudel tuli palju valvetõkkeid välja panna. Kujunes nii, et paari kuu vältel ei saanud me saabast jalast, kasukat seljast (siis ei olnud veel sineleid) ega püssi kaenlast. 2 tundi postil, 2 tundi tubases valves ja kaks tundi puhkust. Ikka nii — ööd kui päevad ja päevad kui ööd. Magamiseta ja puhkusetu muutusid sõdurid nagu automaatideks, üksluiseiks inimkogudeks. Kõigele sellele lisaks siginesid veel „põlised sõduri sõbrad“ lugematul arvul selga ja pähe ja suurendasid meie piinu.

10. märtsil liikusid kuuldused, et polk asub pealetungile, seega siis tuleb lõpp sellele tüütule valveteenistusele. 11. märtsi varahommikul kutsuti roodud toidule,

pärast seda rivistati 3. roodu valvetõkke ees 2. rood, kohe selle järel ka 3. rood. Rooduülemad tegid teatavaks, et täna algab rünnakut kogu 3. polk.

2. roodu ülem, kandes sõdureile ette päevase rünnaku kava, palus Jumala õnnistust lahingu heaks kordaminekuks. Sõdureile jättis see mulje, et ega täna küll hästi lähe, kui juhid juba härdameelseteks lähevad ja kõrgemalt abi otsivad.

Sammusime nõnda rühmakolonnis teise roodu järele. Kõige järel liikus paarkümmend hobusemeest-talumeest. Vaenlane asus umbes 3 km eemal. Nõnda sammudes tundmatule päevale vastu heietasime meiegi kurbi mõtteid. Püüdsime naljatada, kuid naljad kukkusid viletsalt välja. Keegi vanem mees pajatas: „Näe, jänes jooksis risti eest läbi, täna nalja ei ole.“ Sammusime kõrvuti koolivend Hans Klaariga, kes näis olevat eriti rõhutatud. „Kuidas sa end tunnud?“ küsisin temalt. Ta vastas, et enesetunne on väga halb, et ta annaks ära kõik oma vara, mis tal on, kui pääseks tänasest lahingust. Olin enim kuulnud, et sõdurid aimavad sageli enne lahingut ette oma saatust. Mõtlesin, et kas Klaar tunneb ka midagi sellast, kuid vaikisin, vaikisime mõlemad, ei mõistnud talle midagi vastata ega trööstiks öelda. Hall kodukoetud jopp seljas, kitsas kollane rihm vööl, jalas hallid püksid ja säärsaapad, nõnda sammus ta noruspäi. Peagi hargnes teine rood ahelikku pahemale, meie siirdusime paremat kätt metsaveerele

ahelikku. Veel paarsada meetrit ahelikus edasi ja olime jõudnud metsa alla põlluveerele.

Oli sula sompus ilm. Meie ees valgendas lumine põld, mille läbistas risti meie ees umbes 300 meetri kauguselt väike mäeseljandik, selle taga org ja kaseharvendik ning mäenõlvakul küla — taluhoonete kontuurid, vaenlase positsioon.

Olime külast umbes 600 m eemal. Vaenlase valvetõkke, viis meest, oli külaveerel parajasti posti vahetamas, kui rooduülemalt tuli käsklus „tuld!“, ise saates lüüsis 50-paugulise valangu vaenlase pihta. Nõnda kestis kõrvulukustav ragin minutit kümme, kui algasime hurrahüüete saatel tormijooksu külale. Esialgu tuli punastelt üksikuid pauke, kuid siis hakkasid kord-korralt undama kuulipildujad nagu kurjad penid, ja neid oli palju. Pärast kõneldi külas, et meie roodu vastas seisnud 15 kuulipildujat. Enne kui vastase kuulipildujad suutsid võtta õige tabavuse, olime jõudnud mäeseljandiku varjule. Mäeseljandikust ülepääs näis otse võimatu. Kes pea pistis, see pihta sai. Paigalejäämine pikemaks ajaks kujunes samuti ohtlikuks. Seda taibates käsutas ohvitser roodu tormijooksule, kuid vaenlase tuli oli nii tihe, et oli võimatu tõsta pead. Nõnda kestis vastastikune laskmine mõned minutid. Vaenlase tuli harvenes. Seda silmapilku kasutades alustasime tormijooksu ükshaaval, mäest üle joostes. Olin esimesi, kes jooksis üle mäe, ja sain varju heinaküüni taha.

Rood arendas tormijooksu üle mäe edasi üksik-jooksul. Vaenlane, nähes esimesi tormajaid, avas marulise tule seljandikule. Seljandikult üle tormates hõrenesid tunduvalt meie read. Surnutena langenud, haavatud ja haavatute kandjad, kuulikastide toojad ja kõik, kes ahelikust lahkusid, need tagasi ei ilmunud, sest lagedal põllul polnud ühelgi elaval võimalik liikuda.

Vallutades siiski seljandiku ja asudes jälle ahelikku tormasime edasi. Vaenlane kaotas võimaluse meid kuulipildujaist tabavalt tulistada ja sattus segadusse. Peagi lakkasid nende kuulipildujad töötamast, ka püssituli vaibus. Jõudsimme külla, kust vaenlane oli taganenud välja, õigem põgenenud, sest küla taga seisis mahajäetud vaenlase patareid, mida enam rutuga ei saadud ära viia. Võitlustuhinas tahtsime edasi tormata ja patareid vallutada. Rooduülem, kapten Treimuth, olles teadlik üldisest seisukorrast käskjalgade teadete kaudu, andis käsu paigale jääda ja selgitas kogunenud meestele üldist seisukorda. Seisukord oli silmapilgul väga halb, olgugi et meie tormijooksu ja küla valutamise järele paistis see olevat hiilgav.

Meist paremat kätt asuv rood ei olnud mingi arusaamatuse tõttu pealetungi üldse mitte alustanudki. Sealt poolt oli selle tõttu karta vaenlase haarangut küljelt. Teine rood oli meiega ühisel pealetungil mäenõlvakul vaenlase hävitava kuulipildujate risttule alla sattunud ja kannud väga raskeid kaotusi. Rooduülem ühes abiga ja rühmaülematega oli langenud ja roodu oli jäänud juhtima üks jaoülem. Rood oli taganenud raskesti haavatuid maha jättes. Risttule alla olevat rood sattunud seetõttu, et nendest pahemal tiival asuv õpperood oli väikesest kokkupõrkest pisut segi paisatud ja polnud rünnakut ettenähtud korras abistanud. Nõnda siis oli rünnak alguses juba määratud nurjumisele. Teise roodu ohvitserid nagu aimasid oma saatust juba hommikul, minnes palvetega lahingusse. Tavaliselt ohvitserid seda ei tee kunagi, see halvavat sõdurite võitlustahet ja tegevat nad arglikeks.

3. rood oli kuivanud meeste poolest kokku. Kohal oli vaevalt 30—40 meest. Rooduülema korraldusel revideerisime padrunit tagavara. Neid oli igapähele järel vaid paarkümmend, olgugi et hommikul olime endid varustanud mehe kohta 250—300 padrunita.

Minul oli järel veel 15 padrunit, neist oli üks „oboima“ täis rikutud. Vaenlase kuul oli joosnud püksist läbi ja tabanud taskus padrunit sütitik. Padrun oli taskus lõhkenud ja selle sisemuse kõik segi paisanud. Sellest siis oligi see pakitsus reieluus — plahvatusest oli tulnud luupõrutus. Lahingutuhinas ei olnud ma seda märganud.

Ära kuulates olukorra tõsidust ja arvesse võttes padrunit vähesust olime sunnitud tahes-tahtmata taganema. Hakkasime laiali hargnema. Kuuldusid üksikud paugud ja vingudes lendasid üksikud kuulid üle pea, kui seisime küla serval. Oli kui vaikus enne tormi.

Äkitselt langes minu lähedal üks meie sõdureist.

Äkitselt langes minu lähedal otseti maha üks meie sõdureist, ilma valuoigeta ja ilma igasuguste liigutusteta. Langeja oli Hans Klaar — pärit Põltsamaa kandist, Umbusist. Kuul oli joosnud mehel kaelast läbi, haavast niris verd. Polnud vähimatki elumärki — Klaar oli surnud. Ülema korraldusel panime neli püssi ristamisi, asetasime Klaari püssidele ja nelja mehega surnut kandes asusime taganemisele. Üle oru varem nimetatud küünini jõudes sattusime kolmest küljest vaenlase risttule alla. Et surnukandjad vaenlasele heaks märklauaks olid ja paar meest kandjaist kergelt haavata said, siis tuli rooduülemalt korraldus: „Surnu maha jätta ja päästa haavatud.“

Jätsime Klaari surnukeha küüni juure maha ja taganesime. Punased olid toibunud pealetungist ja taibates üldist seisukorda asusid vastu pealetungile. Paremal lähenes kaares, õigupoolest juba seljataha asudes, määratu vaen-

lase ahelik, selja tagant tulistas meid uuesti külla asunud vaenlane ja pahemalt võttis meid risttule alla ärataganenud 2. roodu seisukohtadele asunud vaenlane.

Veel praegugi seisab värskelt meeles, milline põrgu nüüd lahti läks. Et mitte paremalt läheneva aheliku tule alla sattuda, siis käsutas ülemus meid ahelikku külje pealt läheneva vaenlase vastu. Taganesime nii, et korruga jooksis ainult üks mees, ikka aheliku viimne. See tuli siis aheliku esimeseks. Ahelik keris nii-öelda enda metsa servale. Selle viisi paremuseks oli ka see, et haavata said vaid mehed, kes jooksid mööda lamavat ahelikku. Tuli ette, et haavatute kandjad ise said haavata ja neid tuli kanda. Pealikult oli kindel käsk, et haavatuid maha ei tohi jätta punastele piinamiseks ja tapmiseks. Veel praegugi, 18 aastat hiljem, püsib meeles kapten Treimuthi isalik hoolitsus haavatute eest.

See moodus, pinge ja kiivus, kuidas meie seliast olukorrast tulime välja, oli otse üleloomulik. Kõige selle juures ei jäänud ühtki haavatut maha. Kui olime jõudnud metsa alla, oli meid ahelikus veel 12 meest. Reast olid langenud välja haavatud ja haavatute kandjad. Selle käputäie meestega polnud enam võimalik vaenlast kinni pidada. Vaenlase ahelik oli aga vaevalt paarsada meetrit eemal. Istusime metsas ootavatele küüthobustele ja kihutasime hommikustele seisukohtadele tagasi.

Metsaalune jättis õudse pildi. Haavatud oigasid regedel, vereloike olid riided ja ümbruses lumi täis. Mitmed haavatud olid saanud pihta mitu kuuli, ja oli ka viimses surmaagoonias võitlevaid haavatuid regedel. Mõned teise roodu mehed olid visanud rasked saapad jalast, et pääseda sügavas lumes sukis rutem tagasi. Üldine seisukord silmapilgul oli otse haletsemisväärne. Kõige selle katastroofilise seisukorra üle järele mõeldes, kuidas meie pääsime, ja veel kergelt pääsime, võrreldes 2. roodu kaotustega — meil olid mõned surnud ja 20 haavatut — paistab olevat tõenäoline, et meid haarav vaenlase ahelik, olles meile kõige lähemal, meid võrdlemisi vähe tulistas, olles nähtavasti kindlas veendumuses, et saab meid sisse piirata ja hiljem piinata. 2. roodu mahajäänud haavatuid, nende seas ka rooduülemat, oli hirmsasti piinatud ja siis surmatud. Olime

vabatahtlikud ja seepärast polnud ühelgi lootust vangina ellujäämiseks, kuna vastas olid meil puhastverd kommunistid komissaridena ja juhtidena ja metsik hiina mass sõduritena, kes ihkas ainult tapmist ja leiba.

Meeleolult löödud, asusime vanadele seisukohtadele. Kiiresti täideti kuulipildujate linnid kuulidega, samuti ka padrunitaskud. Jäime hämarduvas õhtuvaikusel ahelikku, ootama võimalikku vaenlase rünnakut. Hinges nagu pigistas. Palju noori, teguvõimsaid mehi oli langenud, paljud olid jäänud eluaegseks sandiks. Ja mis pärast? Sedakorda küll teiste üksuste saamatuse tõttu. Meie roodu tänaste üliinimlike pingutuste tasuks oleksime väärinud rohkem. Olime enamuses noored — formeeritud Põltsamaa kaitseliidu poolt; vabatahtlike pataljonina liidetud 3. polgu 1. pataljoniks. Olime tulnud liinile silmapilgul, millal vaenlase pealetung Kärstna ja Riidaja all seisma pandi, õigem ise seisma panime, ja mõne päevaga Lõuna-Eesti punastest puhastati. Senini olime olnud ikka võidukad. Nüüd — säärane ränk kaotus, olgugi et hiilgav võit oli silmaga nähtav. Oleksid kõik roodud seisnud oma ülesannete kõrgusel ja viinud läbi neile kätte näidatud ülesanded, siis oleksid selle lahingu tagajärjed olnud otse üllatavad, sest rünnak tuli vaenlasele ootamata ja oli hoogus, mis võimaldas meil esialgu vaenlast seisukohtadest välja lüüa ja paaniliselt põgenema sundida.

Paari päeva pärast ilmus polgu päevakäsk, millega arvati polgu toidu arvelt maha haavatud ja polgu nimekirjast kustutati lahingus langenud. Viimaste seas oli ka Hans Klaar.

Kohalike elanikest kuulsime pärast, et vaenlane oli hoidnud meie surnuid paar ööpäeva lahinguplatsil, ööseti ahelikus oodates lootes, et meie harilikku kombe järgi läheme öösel oma langenute järele, et siis meid kuulidega üle külvata. Pärast olid nad matnud surnud ühishauda. Mõni aeg pärast seda lahingut, kui olime vallutanud need külad ja tunginud edasi Võnnu poole, langenute omaksed olid läinud omi mehi ja poegi ühisaugust välja võtma ja koju tooma, et neid kristliku kombe järgi matta. Nõnda olid ka Umbusi inimesed Klaarid läinud oma poega koju tooma. Kohalike elanikest saadud juhataste kohaselt leitud ühishaud üles ja kaevetud lahti. Hauas olnud üks-

teise peale laotult 12 surnut. Surnud olnud juba tublisti moondunud ja neid olnud raske näo järele tunda. Püüti riiete järele leida omakseid, kuna neil kõigil olid sel ajal kodused riided seljas. Kõrgist otsimisest hoolimata ei saanud Klaarid ühtki surnut oma pojaks tunnustada — kõik olid võõrad ja Klaari surnukeha jäi leidmata.

Vabadussõja lõppedes olid vanemate aastakäikude mehed koju lastud ja ainult noored 1898/1899. aastal sündinud mehed teenima jäetud. 3. polk viibis sel ajal, s. o. 1920. aasta suvel, Pärnus endises Krasnojarski polgu kasarmutes. Olin sõja lõpul määratud roodu kirjutajaks, missugusel kohal olin ka Pärnus. Polku saadeti siis vahest mehi, kes sõja ajal olid polgus haavata saanud ja senini haigemajades olnud, et polgust sõjaväest vabastamise pabereid saada. Harva käis seal läbi sõjaaegseid kaasvõitlejaid.

Ühel kesksuve päeval astub kantseelisse lüheldane, kahvatu sõdur, ilmselt haavatu või invaliid. Ulatab mulle paberid. —

Hans Klaar. taevas halasta!

Hans Klaar, taevas halasta! — Astub mu juure ja lausub: „Tere, kooli- ja sõjavend, kas sa ei tunne mind või arvad, et olen vaim ja kummitan sind, et surnu on tulnud manalast tagasi.“ Tõesti, võõra sisse astudes tundsin temas sarnasust langenud Hans Klaariga. Kuid tõrjusin need mõtted otsekohe tagasi, oletades ainult sarnasust, kuna tänapäeval ju imesid ei sünni. Pealegi olin oma silmaga näinud tema langemist lahingus, näinud tema kaelal verd nirisevat kuulihaava ja kannud ta surnukeha püssidel, nõrkenud keha, kelle pea ja jalad ripnesid üle püssipärade elutult, liikumatult. Ei saanud olla

vähimatki kahtlust tema surmas.

Ja nüüd seisab minu ees sama mees elus ja tervena — näiliselt — ja kõneleb nagu iga teinegi inimene! „Oled sa vaim või inimene!“ hüüdsin tahtmatult. „Ära imesta midagi,“ lausub Klaar, „olen täiesti seesama Hans Klaar, keda teie surnuna püssidel kandsite.“

Ja ta jutustas järgmise loo oma saatusest: „Sel korral lahingus langedes jooksin, nagu teate, mul vaenlase kuul kaelast läbi, vigastades selgroo närve kaelas ja tekitades üldise liikmete halvatus. Olin halvatu täieliselt, ühtki liiget ega lihast ei saanud liigutada, süda lakkas töötamast. Kuid vaimult olin ergas — nägin ja kuulsin kõik, mis tegite minuga ja mis rääkisite minust, ühe sõnaga — olin varjusurmas. Kui olite minu küüni juure maha pannud ja minu mõiste järele oli kümmekond minutit möödunud, sain tagasi võime liikuda, käia ja rääkida. Mu riided olid kõik verd täis imbunud ja verd oli riideilt sulale lumelgi nõrgunud, nõnda et kui maast üles ajasin, oli lumel lamava inimese verine ase. Läksin heinaküüni varjule, et vahest ehk, kui punased ei leia mind küünist, pääsen öösel omade juure tagasi.“

Ei läinud palju aega, kui punased ilmusid küüni juure. Kuulsin neid kõnelevat, silmates maas verist aset, et siin on üks haavatu lamanud, vahest ta ehk on küüni pugenud, et vaja järele vaadata.

Mind küünist tabades oli neil esimene asi minult küsida, kuipalju valgeid oli ja missugusest väeosast ma olen. Saanud vastused, taheti mind otsekohe maha lasta. Juuretulnud velsker astus vahele, sõnades, et surijat ei maksa tappa, et näete, ta sureb isegi välja, ja vahest ehk saab staabis talt veel vajalisi teateid.

Nõnda viibisin elu ja surma vahel mahalaskmise ohu tõttu paar nädalat, mida korduvalt taheti teha, et „miks veame seda viletsat valget koera“. Arstide vaheleastumise tõttu pääsin igakord surnust. Samuti viibisin elu ja surma vahel ka haava tõttu. Tihti olin meeie märkusetu, sealsamas suurtes valudes vaeveldes, kuni Smolenski linnast mind Moskva lähedale Borodino laagrisse ravimisele saadeti, kus enam-vähem tervise tagasi sain.

Käsi jäi küll halvatuks ja sõrmed pihku konksu.

Pärast sõja lõppu, kui Vene ja Eesti vahel olid kokkulepped tehtud vangide vahetamise asjus, saadeti mind ühes optantidega Narva, kust pärast paarinädalast karanteenis viibimist mõneks päevaks koju lasti ja siis polku tagasi määrati. Koju jõudsin ühel juunikuu hilisõhtutunnil, missugune mulle üsna traagiliseks kujunes, kui ema poega ära ei tunnud ja sisse lasta ei tahtnud. Isatalu lähedale jõudes juba eemalt läbi suveõhtu hämaruse paistvad tuttavad majade kontuurid tõid esile minus armsad lapsepõlvemälestused, armsa ema hoolitsused, kes mind hoolitsedes oli saatnud kooli, kust ma vaevalt olin lahti saanud ja nüüd pärast poolteiseaastast ränka ja karmi elusaatust sandina ja elustmurtud noormehena jälle koduste hellade hoolitsuse alla jõudsin — koduste teades manalas usuja. Isatalu puhkas pärast argipäevast tööd öises rahu, kui uksekünnisele asusin ja suletud uksele koputasin. Vaikus... Koputan uuesti. Kuulan, — keegi läheneb uksele ja küsib suletud ukse tagant: „Kes seal on?“ Tunnen häälest — ema. Isa oli varem surnud. Vastan, et olen poeg Hans. Toas nagu kohkutakse, on kuuida sosinat ja kahinat ja kõik jääb vaikseks. Koputan uuesti. Jälle sama küsimine. Vastan, et olen tõesti ikka poeg Hans ja

Lõbusaid lugusid.

„Lahing“ sõnnikuhunnikutega.

Ebatavaline juhtum leidis aset Vabadussõja algpäevil Elva lähedal. Soomusrongid kiirustased punaste tagaajamisega raudtee-liini piirkonnas, aga kaugemal eksles ringi veel punavägesid, kaugel soomusrongide selja taga. Neid salku tuli tõrjuda meie riigi piiridest välja teistel kaitseüksustel. Nii teostasid Elva ümbruses puhastustööd Tartu kaitsemalevlased.

Ühel ööl peatus malevlaste salk Elvast lääne pool. Kuna ümbruses oli liikumas punaseid, siis saadeti öösiti eelpostid välja, et punased ei saaks end ette valmistada. Südaöö paigu jooksis sõdur hingeldades teiste juure ja teatas, et punased tungivad ahelikusse peale. Kogu salk seadis end lahinguväljaks ja jäi ootama rünnakut. Oodati üsna tükk aega, kuid punastest polnud „lõhnagi“. See teadmatus muutus talumatuks. Saadeti tugevdatud salk luurele. Jõutud metsa servale, märgati, et põllul tõepoolest läheneb mitu ahelikku punaseid. Seati relvad korda ja jääd ootama punaste lähenemist, et siis võtta nad kiirtule alla.

Kuid punased ei mõelnudki läheneda. Ahelikud püsisid põllul nagu maa külge kinni naelutatud. Asi hakkas tunduma kahtlasena. Et punaste ahe-

lik valinuks lõbu pärast öökorterite talu põllul, see ei paistnud kuidagi usutavana.

Noh, mindi siis asja selgitama. Selgus, et punastest polnud põllul märkigi. Talumees oli vedanud põllule sõnnikut, pannud sõnnikuhunnikud ilusasti rivisse. Soe sõnnik oli aga ära sulatanud paar päeva varem sadanud lume, mis pärast hunnikute-rivi sarnles vihastavalt-suuresti punaste mitmekordsele ahelikule.

Muidugi oli hiljem palju nalja sõja üle sõnnikuhunnikutega.

Libe tee tõi kolm päeva „puhkust“.

Viru rinde juhataja kindr. A. Tõnisson käis sageli tutvumas väeüksuste eluga. Kuna tol ajal sõduritoid polnud kõige parem, mis kindr. T-le valmistas küllaltki muret, siis ta ei jätnud vaatamata sõduritoidu väljakatlas.

Kord läks kindr. T. jälle liinilt puhkusele sõitnud väeosa vaatama. Ta jõudis kohale parajasti ajal, millal sõdureile anti katlast suppi. Katla juures seisis meeste „saba“, igapäev „katelok“ käes. Üks sõdur oli saanud parajasti oma supiportsjoni kätte ja tahtis lahkuda. Katla juure viiv jalgrada oli aga klaaslibe ja sõdur kukkus. Libises käest „katelok“ ja selle sisu voolas maha. Sõdur jäi seda suurt kahju vaatama kurva ilmega, sest tal polnud lootust saada uut suppi. Kindral läks kobe koka imema ja sööma.

SUUDLUS

Mulle tuli kiri. Ühelt praegu tuntud proualt, kelle nimi jääb endastmõistetavalt saladusse. See käib järgmiselt:

„Tänapäeval kirjutatakse igasuguseid mälestusi vabadussõja päevilt ja arusaadavalt antakse aukoht sõjasangareile, neile, kelle verega ja julgusega loodi meie kodumaa. Naised oma mõtete ja olemisega jäävad kaugele varju, sest õieti polnud neil ju tegemist sõjaga. Olin neil aegadel noor tüdruk, gümnaasiumi õpilane, ja elasin minagi üle sündmuse, mis on küll igasuguse tähtsusega, kuid siiski mõjus nii, et ei unune ehk kunagi. See oli nii tühine kõige muu kõrval, kuid siiski minu suurim elamus mitte üksi sõjapäevil, vaid ehk kogu mu elus. Ja ehk kümnetel meie tänapäeva naistel oli sellel ajajärgul umbes sellised elamusi, mis vaid naistele võivad nii sügavaid jälgi jätta, rääkimata veel, et see oli noore tüdruku seiklus, millest on tulnud vaikida tänapäevani ja edasigi...“

Mu ees lebab ülesvõtte kirja kirjutaja, neist aegadest, millest jutt. Sale, tumedajuukseline, umbes 16-aastane tüdruk, ilus. Loomulikult loksis juuksekarad, tumedad, säravad silmad.

„See oli Rakveres. Mu isa oli viidud kodust, kuhu, milleks, seda ei teadnud keegi öelda. Küll aga liikus igasuguseid õudseid kuulduisi Palermo vereõudest. Punased olid aga linnas veel peremehed ja igasugused kuulujutud sumbutati silmapilkselt. Ei juletud enam õieti rääkida omastegi vahel, kartes äraandmist.

Uhel õhtupoolikul tuli meile mu kooliõde, sama vana kui minagi. Tuli ja kutsus mind Palermo metsa vaatama. Seal olevat mingisuguseid värsked kaevamisjälgi, inimverd, samuti riideräbalaid ja lähedal asuvatel puudel kuulijälgi. Ja siis mulle sosistades:

„Küllap on sinugi isa seal!“

Hilisine kodust välja, et veenduda, kas sellel kuulujutul on mingit põhja all või mitte.

Liikusime mööda kõrvaltänavaid, kaks arga, uudishimust aetud tüdrukut, kuigi karta polnud õieti midagi, sest tänavad olid inimtühjad. Ilm oli külm, lumi kiirgas ja sätendas päikesekiirte

käes. Kõikjal oli vaikne ja meiegi püüdsime nii vaikselt kui võimalik edasi hiilida. Südamekesed sees aga põksusid peaaegu kuuldavalt tuks... tuks.. tuks...

Kui nüüd keegi tuleks, välgatas hirmuäratav mõte läbi pea ja... mu Jumal, järsku keerab ümber tänavanurga sõdur, punaväelane!

Hingamine tahtis katkeda, meil mõlemail!

Välgukiirusel sähvis läbi pea, et põgenemisele pole mõeldagi, kahel pool tänavat plank ja tagasi jooksmata hakates oleks ta meid kindlasti kätte saanud! Pealegi, jalad olid kui naelutatud kinni maa külge...

Neil lühikestel silmapilkudel meenusid kodus kuulnud jutud punaväelaste õudsest hirmuvalitsusest, kus iga vastutulijaga võidi teha mida sooviti! Jumal, mis nüüd!...

Tulija aga lähenes iga sammuga. Ta oli nähtavasti ohvitser, pikk, sirge, rõõmsailmeline, ning ilmselt ei märganud meid kaht hirmunud last, kes endid hingetult vastu planku surusime. Ta oli heas meeleolus, astus kergelt ja mehiselt (seda kõike märkasin kui unes!).

Mees oli juba meist möödumas, kui järsku märkas kaht hirmunud kogu. Seisin seal kui puuga pähe löödu, juukselokid kippusid mütsi alt välja ja pisarad, need otse voolasid silmist. (Muide, olen alati suur vesimokk olnud!)

Punaohvitser jäi seisma, vaatas arusaamatuses üht, vaatas teist, tõstis siis ootamatult minu näo üles ja küsis vene keeles:

„Mis sa, lollikene, kardad?“

Olin tunn hirmust. Vaatasin talle otsa kui hüpnootisecritult, kuid ei saanud sõnagi suust. Tema aga, naeratas veidi, haaras järsku mind kaenlasse... ja suudles keset suud, pikalt ja tuluselt. Vist viis minutit kestis see suudlus! Kaotasin ajamõiste, hirmu — kõik, ja, kokkusin isegi, kuid surusin ennast ta vastu! Ma ei suutnud enam millelegi mõelda...

Järsku laskis ta mind vabaks, tõstis käe mütsi juure, tervitas ja... läks!

Hetke veel olin oimetu, siis aga ärkasin. Otse metsiku selgusega tungis mu ajju mõte: See oli kommunist, mu isa mõrtsukas! Muutusin viha ja häbi pärast meeletuks, karjusin, haarasin maast lund, pesin sellega huuli, nutsin ja olin kui segane. Tahtsin huultelt pesta seda põletavat kohta, kuid ikka põletas see otse tuluselt edasi...

Kuidas koju sain, seda ma enam ei mäleta. Igatahes, Palermos me enam ei käinud!

See oli esimene meie suudlus mu elus ja mulle näis, nagu ei suudaks ma seda kunagi unustada! Mu isa mõrtsuka suudlus...

Ma kohtasin teda veel kord, paar päeva enne Rakvere vabastamist.

Olin südalinnas. Võis märgata kõikjal ärevat meeleolu, rahutust ja muret enamlaste nägudel. Kõikjal rutati, näiliselt ilma vähemagi põhjusega. Punaste ärritatud omavahelistest kõnelustest võis järeldada, et midagi suurt on sündimas. Kui oleksin küsinud, miks läksin tänavale, südalinna, siis poleks osanud sellele midagi vastata. Lihtsalt pidin väljas olema ja... just seal, kus oli kõige enam punaväelasi. Kuhu oli jäänud mu hirm nende eest?!...

Seal lähenes jõuk enamlasi kanderaamiga. Kuulsin, kui üks lähedalseisjatest seletas, et kusagilt majaaknast oli enamlaste peale tulistatud ja üks neist maha lastud, keda nüüd kanderaamil tuakse. Kandjate möödudes heitsin pilgu surnu näole ja — vaevu suutsin tagasi hoida karjatust. Seal lebas tema! Üks silm oli poolavatud, suu oli pisut naerul ja mulle tundus, kui oleks ta veel surseski muianud minu ja mu pöörase hirmu üle!...

Sellega lõpeb kiri. Kuid all, paberinurgas, üsna väiksel on kiiresti kirjutatud märkus:

„See suudlus pole tänapäevani unustatud! Ma lihtsalt ei suuda seda! Siis oli selles segu hirmust, sümpaatiast, järelestusest, huvist ja — järsku tärnanud tundeist, millele ei oska nime anda, sest — punased olid siiski tapnud mu isa!“

Kirjutanud kapral Ain Otse

Autori illustratsioonid

VIII lugu.

Sõtta!

On 24. november 1918. Istume Pepsiga, püssid põlvede vahel, Brookusmäel kaitseliidu staabis ja arutame poliitilist olukorda ning tuletame meele läbielatud seiklusi.

Väljas seisab kuiv, lumeta tali. Tuul keerutab vastikut külma tolmu näkku üksikutele jalakäijatele, et siis jälle edasi tormata, tõstes õhku rentslist koristamata paberipahna.

On aeg, et isegi südalinnas võivad tänavad seista pühkimata.

Teeme koolist „poppi“ juba üle nädala, aga pahaks ei pane seda keegi. Isegi mitte kodus. Ja palju me kodus oleme olnudki? Vahel lööme nagu välku, ja uuesti olemegi kadunud kas Tartu, Naissaarele, Vääna-Peetrisse või niisama lihtsalt tänavale püüdma hiljaksjäänud jalutajaid.

Täna õhtul aga istume staabis täiesti unustatult. Nähtavasti mitte keegi ei vaja meie valmisolekut.

Mitmetest väikesest toakesest koosnev ruum on täis kibedat tubakavingu ja jutukõminat. Vahetpidamata voorib kaitseliitlasi uksest sisse ja välja. Kes tulevad patrullist, kes lähevad sinna.

Istume Pepsiga ahju kõrval nurgas juba terve igaviku. Ahi on kroonu puudega köetud tulikumaks. Soe väsimus täidab konte...

Ei meid ole täna vaja kellelgi!

Soe ahi ajab nagu kiuste une peale.

„Peps, ma lähen koju sööma ja magama. Homme hommikul lähen kooli... Siin konutamisest ei tule ka midagi välja...“ Tõusen otsustavalt püsti.

„Asjalik jutt,“ ütleb Peps ja hakkab ennast ka väljaminekuks korraldama.

Samal ajal on märgata esikus liikumist. Sisse astub sõjaväelaste saatel J. Pitka...

Pitkat tunneb juba iga koolijüts. Krapsti oleme Pepsiga püsti. Kojuminekumõtted on kui käega pühitud. Kui juba Vana Pitka ise on kohal, siis on loota kindlasti midagi õige huvitava.

Meie lootused ei peta meid ka seekord. Poisid käsutatakse ritta ja Pitka

sammub habet näppides mitu ja mitu korda poisse uurides rivi eest mööda.

Vana on nähtavasti väga raskeis mõtteis. Sügav murekorts'kulmude vahel, silmitseb ta mõtlikult meie omateada sangarlikku rivi. Kõik on eranditult koolipoisid, veneaegseis vormirõivais, mütsid teatud hoolimatu noblessiga veetud ühele kõrvale, nii et pool pead ühes sassiaetud juustega on paljas. Punnis padrunitaskud kooli lakkrihma küljes aitavad tublisti tõsta sõjakat välimust.

„Peaks ta valima mind,“ mõtlen kõige aja ja pressin kõvasti rinda ette, et sellega silma paista.

Pitka jõuab lõpuks nähtavasti mingisugusele otsusele. Jätab tammumise. Saadab veel korra uuriva, mures pilgu üle rivi ning küsib kuidagi värvitult, kohmakalt:

„Kas ehk juhtub teie seas olema keegi, kel on hea nägemine? Noh, kes on käinud varemalt jahil, või nii... Astugu aga julgesti rivist välja...“

Poisid vaatavad nõutult üksteisele näkku. Välja ei astu rivist keegi.

Pitka võtab veel kord appi oma kõneosavuse, et julgustada jahimehi, enne

„Pitkat tunneb juba iga koolijüts...“

kui rivist astub kõhklevalt välja üks meie klassi poiss, kes minu imestuseks peab olema jahimees. Aga kus sa võid teada kõikide oma koolivendade häid omadusi.

Nähtavasti jätkub Pitkale ühest jahimehest.

„Kas ehk leidub teie seas üks julge poiss? Ärgu häbenegu, astugu aga välja,“ pöördub ta uuesti poiste poole.

Poisid löövad kõhklema, sest küsimus on liiga otseselt. Arg neist ei taha olla keegi, kuid ennast teiste poiste ees julgeks tunnustada, seda ei riskeeri ükski. Nii võib sattuda kergesti teiste tögamise alla.

Seisame rivis Pepsiga kui tulistel sütel. Kõigest hingest tahaksime võtta osa eelolevast paljutõotavast ülesandest, aga kuidas sa ütled kõigi poiste kuuldus:

„Vaata, mina olen see kõige kangem mees!“

„Las läheb vähemalt Pepski,“ mõtlen. „Ega tema ka naljalt risti ette löö, kui on vaja midagi hädaohtliku korda saata. Tema oskab oma julgust hästi välja näidata, kuna mina olen vaid oma arguse varjamises suur meister.“

Mõtlen nii ja hakkangi Peps enda kõrvalt rivist välja suruma. Peps hakkab omakorda tegema minuga samasugust nalja. (Pärast seletas, et temale olevat pähe tulnud minu kohta samad mõtted kui minul tema kohta.)

Meie vahel tekib rivis väike rabelemine ning korruga seisame enestelegi ootamata rivist väljas Pitka ees. Hoiame kõvasti üksteisel kraest kinni ja katsume midagi seletada kaitseliidu loojale.

„Sooh, ja isegi kaks julget poissi leidus teie hulgas,“ rõõmustab Pitka.

„Ja teie tahate olla kõik arad?“ pöörab ta noomivalt ülejäänud poiste poole.

Rahulolematuse mõmin on vastuseks.

„Nojah, seda ma arvasin, et olete kõik tublid poisid,“ õhutab neid Pitka, „aga meil läheb vaja tõesti palju julgeid ja tublisid poisse, et sakslastelt Narvas üle võtta kõik sõjaväe laod ja asutused ning olla niikaua Narvas, kuni seal luuakse kaitseliit. Kes teist tahab õhtul sõita Narva, olgu kell 9 siin tagasi. Ühtlasi kutsuge kaasa niipalju tuttavaid kaitseliitlasi kui aga vähegi suudate. Narvas tuleb olla teil mõni päev, — nii et ärge unustage võtta kaasa ka kõike vajalikku. Seniks nägemiseni... Ja teie, nooredmehed,“ nüüd pöördub Pitka isiklikult meie poole — „olete tublid poisid. Kas te maksiiim tunnete?“

„Kas seda Maksiiimi, kes Narva maanteel kino peab?“ küsin. „Teda tunnen ainult näo järel.“

Maksiim on nimelt ühe tuttava poisi onu ja selle poisiga olen käinud paar korda noolimas, et saaks prii kinosse.

„Hoiame kõvasti üksteisel kraest kinni...“

„Teisel, ühe silmaga Maksiiimil on Tä-nassilma külas talu. Seda Maksiiimi tunnen ka kaunis pealiskaudselt,“ lisan täienduseks.

Esimest korda naeratab Pitka kõige oma staabisviibimise kohta.

„Ei, ma mõtlen kuulipildujat maksiiimi. Kui teie teda ei tunne, küll siis värsti saate temaga tuttavaks.“

„Kuulipildujat maksiiimi tunneme me ka,“ leiab nüüd Peps omakorda midagi uhkustada. „Kui okupatsiooniväed sisse marssisid, siis laskime maksiiimist Paksu Margareeta juures vene madru-seid.“

„See on tubli, vaata see on tubli,“ kiidab Pitka, aga kaua ta Peps loba kuulata ei taha.

„Nüüd käige kiiresti kodus ära ja ärge unustage ka teisi poisse kaasa kutsust,“ ütleb ta meile isiklikult ja lah-kub staabist.

Kaht korda me seda endile ütelda ei lase. Lippame kodu poole nagu oleks kõhualune jalgu täis kasvanud. Ime küll, kui nii tähtis mees meiega juttu ajab!

Kodunt midagi suuremat kaasa võtta ei ole. Vilets tšekileib on otsas ja uue sabasse võib minna alles järgmisel hommikul.

Kodunt meelitan Narva kaasa oma vanema venna, kes mulle hea sõiduvõimaluse teatamise vastutasuks laenab oma sääsaapad. Nendega saan anda endale palju tubliima välimuse. Poest ostan tuliue puulusika ja paki „polukrupkat“. Suitsumees ma küll ei ole, annab aga nagu rohkem vurhvi välja, kui plotski näos tolmas.

Aega on veel parajasti niipalju, et jõuan joosta läbi kahe koolivenna juu-

rest, kes muidugi kohe on nõus Narva sõitma, ja täpselt pool tundi enne määratud aega olen kohal.

On ka hea, sest varemtnukatele antakse pikkade püsside vastu välja lühikesed ratsaväe karabinerid. Täna õnnelikku juhust, et jätsin koju oma winchesteri, kuna Peps lahkus omast winchesterist pisarsilmil. Annan ära „Kiire-majast“ ülelöödud vene vintpüssi. Sellest pole nii kahju.

Varsti laetakse meid veoautole, mis ootab staabi ees. Veoautol on maksiiim — jäme kohmakas toru nigelatel väikestel ratastel.

„Kuuliprits... maksiiim...“ sosistavad poisid ja hoiavad endid kardetavast riistapuust aupaklikus kauguses. Ega hullu või teada, millal ja missugusest otsast hakkab äkki „presentsima“.

Kahes määrdunud loomavagunis ühes 35 Tallinna koolipoisiga vurame Narva poole, vastu uutele tundmatuile läbielamusile.

Ärasaatmine Tallinnast kujunes üle ootuste pidulikuks. J. Pitka oli palganud jaama pritsimeeste orkestri, kes meie ärasõitu püüdis teha lõbusate vals- ja marsihelidega kadestatavaks, järeletegemist väärivaks.

Ülemeelikult lõbusaks kujunesid viimased minutid enne ärasõitu. Seisime üldise tähelepanu tulipunktis ja see kohustas meid koorima välja oma viimase vaimuteravuse raasukese ja seda serveerima jaama kogunud rahvale, kes aga eestlasele omase tuimusega ei tahtnud aru saada meie palavikust. Pealtvaatajad jäid suuremalt osalt külmaks ja suhtusid kaunis pessimistlikult meie

ärasõidusse. Lendasid sapised ja nõokavad märkused:

„Näe, kõrvatagused märjad, aga kus plotski ees!!!“

„Püss, kuhu sa poisi viid?“

„Ei tea, kas imetajad ka kaasa sõidavad?“

„Küll punased neid Narva taga sositavad.“

Oleksid sõidupalavikus poisid siis teadnud, mis neid Narvas ootab, vaevalt oleksid neist paljud olnud nii üllatunud lõbusad.

Lõbus tuju keeb edasi ka siis, kui loomavaguni hullumeelse rappumise ja roopajatkude taktipärase mürina saatel pealinna õhukallaletungi hädaohu vältimiseks siniseks vöõbatud tänavalaterad jäävad meist kaugele seljataha.

Istume kõik keset vagunit asetseva põrgupalavust levitava raudahju ümber ning keerame teravmeelsete naljade, nokkimiste ning naerulagine saatel oma esimest „vilkat“.

Tõusen püsti ning riskides saada kõikuvast vagunist paisatud punasekskõetud ahjule, jagan poistele maisipaberikesi. Siis võtan mahorkapaki, teen selle nurka augu, ja riputan igale minu poole sirutatud kokku keeratud maisipaberikesele tubakapuru. See nõuab suurt osavust. Suurem osa tubakat jookseb siiski märgist mööda, põrandale.

Kõige uhkem on Peps. Ta ei lepi lihtsa maisipaberiga, vaid keerab oma esimese „pläru“ eht „kubermangu maisist“ — ajalehe paberist, ja nii piraka suure, et see tal tossab ees nagu vedurikorsten.

„Näe, punapea pääses tubaka ligi...“

„Kus käänas alles juraka näkku.“

„Kuule, apelsin, kas sa oskad silmast ka suitsu puhuda?“

„Punapea, mis sa nutad? Kas sellepärast, et täna öösel ei saa mammi kaisu magada?“

Nõokavad märkused lendavad Pepsil aadressil.

„Kuule, kas rääkisid midagi või krõbiseb su nahk?“ pareerib Peps stoilise rahuga kõik kallaletungid, ise kibedast tubakasuitsust läkastades ja silmad vesised.

Üks poistest tõuseb püsti.

„Nüüd, sõbrad, asja juure: Olen määratud teile ülemaks. Minu nimi on lipnik Johannes. Enne Narva jõudmist peab kõigil kuulipildujaasjandus selge olema kui vesi.“

Ajame silmad pärani.

Samasugune koolipoiss nagu meie ja korruga, ole lahke, — lipnik, ülemus ja kõik. Praegu just keeras minu tubakast ja paberist endale kohmakate näppudega äpardunud plotski, aga nüüd peksa ta ees kandu kokku ja kuula ta igat sõna.

Pärast selgus, et lust oli kuulata selle mehe sõna ja, mis puutus kandade kokkulöömisesse, siis see asi lipnik Johannesele eriti ei meeldinud. Ta oli

meile ülemaks, isaks, emaks ja ühtlasi vennaks. Ühes temaga polnud ükski seisukord raske ega ükski hädaoht erti hädaohtlik.

Lipnik Johannese käsu peale veeretame maksimi vaguni nurgast lagedale ja esimene õppetund algab.

„See, mida te siin näete väikestel kohmakatel ratastel, on võimsaim sõjarelv — kuulipilduja...“ algab Johannes loengut.

Ta leiab tähelepaneliku ja kiire taipamisvõimega kuulajaskonna. Oleme varsti teadlikud maksimi tähtsusest ja tule mõjust ning veel suurema aukartusega vaatame nüüd seda riistapuud.

Teoreetiline osa on varsti läbi. Algab maksimi lahtivõtmine ja kokkupanemine. Varsti on meile kõigile ka see värk nii selge, et võime seotud silmadega maksimi luku koost võtta ja kokku panna. Korraldame kohe vastavad võitlused, et teha kindlaks meie meeskonna esimene luku lahti-kokkupanija.

Nüüd alles tuleb pealops.

Johannes seab ennast mugavamalt istuma, palub vaikust ja teatab meile lühikeses tõsisel kõnes, et sõidame Narva mitte ladusid ja vanadekodusid, vaid sakslaste kaevikuid üle võtma, kuhu jääme nii kauaks punaste vastu, kuni väljakuulutatud mobilisatsioon on annud tulemusi. Siis tulevad meie asemel vanad vilunud sõjamehed. Kõige rohkem 3 kuni 4 päeva tuleb meil olla kaevikuis, traataedade taga, millesse on lastud paartuhat volti elektrit, nii et kui vares istub traadile, ole lahke ja too valmis praad kaevikusse.

See teade mõjub igasse poisisse isemoodi. Paljud, kes enne olid need kõige suuremad nokkijad minu ja Peps kallal, istuvad nüüd liikumatult, nagu nuiaga pähesaanult, ja põrnitsevad oma ette maha.

Meil Pepsiga on aga täieline pidu. Oleme õnnelikud, et saame sõidada ehtsas sõjas, ehtsais kaevikuis ja oma Eesti vabariigi eest.

Johannes aga nähes, et tema teade mõnesse poisisse mõjus halvavalt, katsub olukorda päästa sellega, et hakkab jutustama krõbedaid anekdoote.

See on valesti tehtud. Krõbedate naljadega harjumata poisid kohkuvad veel rohkem. Näen kohe, et neist poistest ei saa sõjamehi.

Suurem osa poisse aga ei lase oma tuju langeda ja istudes Johannese ümber ning kuulates tema lõbusaid lugusid oleme hommikul vara Narvas.

IX lugu.

Narva langemine.

Meie „surmapataljoni“ vastuvõttuks pole Narva sugugi ette valmistatud. Siin ei oota meid keegi. Ka ei ärata

meie käputäis mehi kellegi tähelepanu. Kuid kõige hullem on see, et kellelgi pole aimu, kus asuvad Eesti väeosad, sest linn on täiesti sakslaste võimuses.

Tallinnast kaasa antud ametlikkude andmete järgi peab Narvas asuma 4. polk, kuid kus, seda ei tea keegi. Laeme siiski maksimumid vaguneist maha ja sammume rivikorras linna poole, kuulipildujad jaamast palgatud veo-voorimeestel. Loodame, et kusagilt ikka leiame 4. polgu jäljed.

Kolame ringi tugevasti üle paari tunni. Käime läbi kõik koolimajad ja seltsimajad. Lipnik Johannese arvates võib 4. polk peituda ainult mõnes neist.

Alles siis, kui kõik kooli- ja seltsimajad läbi käidud, leiame selle, mida kutsutakse 4. polguks, Vestervalli tänaval kasarmutes. Siit ei teadnud neid esialgu keegi otsida, sest kohalikkude elanikkude informatsiooni järgi pidid neis ruumes asuma sakslased.

See, mida nimetatakse 4. polguks, on armetu. Polguülem Seiman, paar-kolm ohvitseri ning mõnikümmend räbalais meest, nagu ärakaranud vangide kari, seas üksikud takustes pükstes maapoisid, pastlad jalas. Meie salk on nendega võrreldes otse hiilgavas seisukorras, sest meil on igal mehel püss ja pealekauba veel kuulipildujad, millest neil aga pole veel aimugi.

Suured kasarmuruumid on mustad ja külmad. Üks, kaks, kolm on ruumid puhtad, ahjud küdemas ja värsked õled naridel. Meie poistest jätkub suure kasarmuruumi ühe nari otsa ahju lähedale. Narisid on siin ruumis aga neli pikka rida ja kõik kolmekordsed.

Vaevalt saame ruumi natuke elamis- kõlvuliseks, kui tuleb lipnik Johannes.

„Kas kõik on kohal? Ega keegi pole läinud linna?“

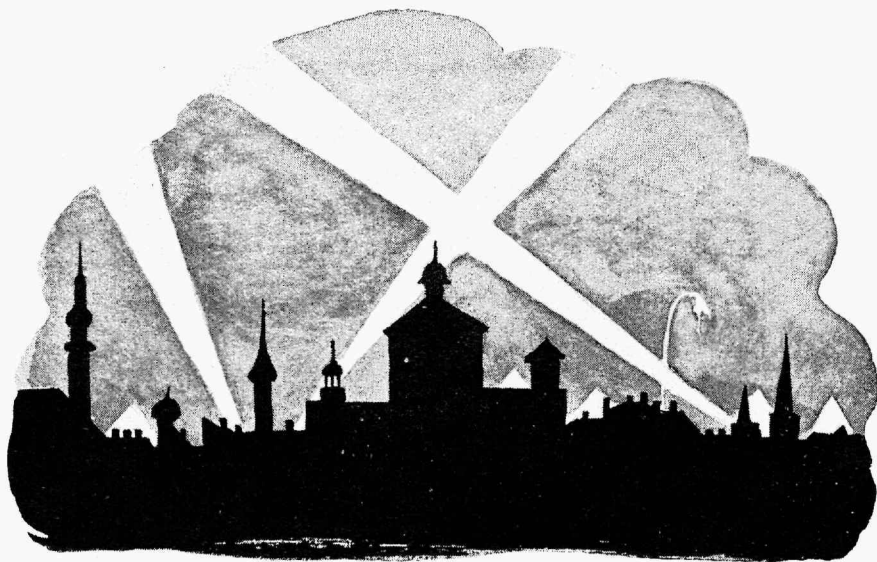
Oleme õnneks kõik kohal.

„Meil tuleb kohe jätkata öösel alustatud õppust. Nüüd läheme laskeharjutusele ja ühtlasi seame ka maksimumid lahingkorda, sest keegi ei või teada, millal neid vaja läheb. Ja mis kasu on siis sellest, et maksimumid olete näinud, kui temast lasta ei oska. Püsid võite jätta siia ja üks mees jääb neid valvama.“

Lipnik Johannes on Narva poiss ja sellepärast ei võta palju aega, kui oleme oma maksimumidega Pimeaia taga kõrge paekivist müüri varjus. Oma esimese valangu maksimumist lasen sellesse.

Laskemoona on ainult napilt. Seda tuleb hoida. Iga poiss saab prooviks lasta ainult 10 lasku. Esiteks kolm üksikut pauku ja siis ühe 7-lasulise valangu. Märklauaks torkab lipnik Johannes müüri lähedale vesisesse maasse kepikese.

Et paremini märki tabada, panevad poisid kepi otsa oma koolimütsi, ja kui laskeharjutuselt lahkume, on kõigil karvatutid mütsilaelt väljas.

„Risti-rästi ekslevad taeva all helgiheitjate kiirtevihud...“

Kasarmus ootab meid uhke lõuna. Meie auks on tapetud siga ja keedetud kõige vahvam kapsasupp, mida sõjavägi üldse on näinud. Sööme nii, et õmbelused ragisevad. Kokk, va vahva poiss, lõbusad ümargused silmad keerlemas peas, käib liigsöömisest naridel oigavate poiste vahel ja aina pakub:

„Mul on veel pool katlatäit suppi. Higistage, poisid. Kes teab, kunas te jälle niisugust suppi saate. Ega seda iga päev keedeta.“

Pärast sööki siginevad kusagilt välja määratud mängukaardid ning varsti on kõigi poiste rahad ettevõtliku koka taskus.

Minul ja Pepsil palju raha kaasas ei olnud, ning seepärast läheme sel ajal, kui teised mängivad kaarte, vaatama Narva linna.

Kõik poisid magavad juba, kui jõuame tagasi kasarmusse. Oleme küll väsinud, kuid veel ei raatsi me heita puhkama. Nii vägev ja meelikõitev on pilt, mis paistab kasarmu aknast.

Risti-rästi ekslevad taeva all helgiheitjate kiirtevihud. Eesliini poolt tõusevad vahetpidamata õhku valgustusraketid. Nii kui üks jõuab langeda, tõuseb kohe uus ja valgustab tontliku kumaga osa silmapiirist. Vahetevahel sähvab sekka nagu põuavälku ja on kuulda madalat sumbutatud mürinat. Liinil ka ei magata...

Järgmisel hommikul äratab meid uus saadetus Tallinna koolipoisse. Nende seas on ka minu vanem vend, kellelt laenasin säärikud. Ühes värskete poistega jõuab kohale ka meie sõduripalk, mida igale poisile maksetakse välja terve nädala eest ette. Annan nari otsal palgalehele oma allkirja ja korrapealt olen nii rikas, et jõuan osta terve suure rõnga hobuselihavorsti.

Uustulnukate ees aga hoiame ninad püsti — oleme nendega võrreldes vanad sõjamehed.

Paar päeva elame vaikselt Vesterallis, sest sakslased ei taha seda juttu kuulda, et peavad kaevikud andma üle koolipoistele. Nad tahavad taganeda kõigi maailmasõjas õpitud taganemise reeglite kohaselt.

Narva linn kubiseb kohalikkudest punastest. Liiguvad igasugu hirmu- ja õudusejutud — üks pöörasem kui teine. Räägitakse, et punaste tribunaal on mõistnud tagaselja kõik Narva sõitnud Tallinna koolipoisid surma ning kui punaväed Eestimaa vallutavad, siis nütakse need poisid elusalt. Ei või öelda, et see poiste meeleolule mõjuks hästi.

Iseäranis kehvaks läheb meeleolu 27. novembri õhtul.

Päev otsa laadisid sakslased platvormidele oma suurtükke ja väljakaarikuid. Ilmatu pikad rongid sõjavarustusega lahkuvad Narvast. Takistada neid ei suuda keegi. Oleme seks liiga jõuetud. Kas kaevikus veel sakslasi on, seda võime ainult oletada.

Tegevusetu oleku ja tuleviku mitteamtuse tõttu igatsevad paljud poisid koju.

27. nov. õhtul kustub terves linnas elekter. Vool juhiti traataedadesse. Istume pimedas kasarmuruumis... Pimeduse kätte all julgevad poisid avalikult häält tõsta. Nõutakse kas liinile või Tallinna tagasi saatmist.

Lipnik Johannes lõpetab nurinad osava nõksuga. Ta kogub pimeduses kõik poisid enda ümber ja alustab isamaalaulude laulmist.

Tuju on varsti kõigil suurepäranane ja kui ilmub veel lpn. Raudsepp, et ühe kuulipildujaga minna Kulgule appi sakslastele, tahavad kõik poisid minna kaasa.

Vaevalt saab üks osa poisie lahkuda, kui tuleb käsk ülejäänud poisid viia Jaanilinna.

Korjame ruttu oma varustuse kokku ja varsti oleme ajaloolises Jaanilinnas. Siin on juba ees salkkond Narva koo-

lipoisie-kaitseliitlasi. Õhtu kulub nendega sõbrustamiseks.

28. novembri hommikul õige vara algab kogu rindel kõva ragin. Punased tungivad peale.

Arkan tumeda mürina ja imeliku viilistamise peale. Paljud on juba jalul ja seisavad kobaras akende all. On veel pime, kuid tervel silmapiiril sähvib nagu välku ja uludes lendavad granaadid üle Jaanilinna, lõhkedes haleda kõlinala kusagil läheduses.

Läheme välja, et paremini jälgida huvitavat vaatepilti. Näeme kõik seda alles esimest korda ja sellepärast ei oska keegi karta neid vinguvaid jurakaid. Seisame Jaanilinna kindluse ees mäe-veerul ja jälgime granaatide kukkumist. Paistab, nagu tahaksid punased hävitada silda — suurem osa granaate sajab silla ümbrusse, vette, tõstes üles kõrgeid veesambaid. Ainult mõni üksik tabab märki.

Teisel pool jõge, Hermannini kindlusest, kolivad tulise kiiruga välja viimased sakslased. Voor voori järele veevad rasked koormad jaama poole. Õhk on täis rasket sõimu ja lõhkevate mürskude prahvatusi.

Ronime Pepsiga üle silla väikesele luurekäägule. Oleks meil raha, häid asju saaksime siit osta. Naeruväärt odavalt müüakse hõlma alt revolvreid, mõõku, binokleid ja isegi kergest kuulipildujat pakutakse siin müüa. Saksa paraadi- ja lahingkiivreid on kõik kohad täis. Neid võib igaüks võtta nii palju kui tahab.

Tuleme Jaanilinna tagasi suurte seljapäite kiivritega. Need teeme natukese ajaga rahaks. Iga poiss tahab endale kiivrit. Varsti on Jaanilinn täis uhketes paraadkiivrites poisie. Endale jätmeme Pepsiga muidugi kõige uhkemad, mustaks lakeeritud ratsaväelaste saba-tuttidega kiivrid.

Kindluse hoovis asetseb väike sibulatorniline õigeusu kirikuke. Ühe käega kõrgel hoides kullatud risti ja vaba käega endale ristimärki ette lüües kaitseb laia habemega popp oma pühakoda vaenlase granaatide eest. Iga kord, kui mõni granaat lendab madalamalt üle Jaanilinna, on popp kõhuli maas.

Ristimärk aga granaadi eest ei hoi. Üks granaat lõhkeb otse kiriku ukse ees. Pärast lõhkemist katab kiriku esist ja lamavat vaimulikku värvilise klaasi puru. Arvasime kõik, et popp sai pihta, kuid eksisime. Lai ruuge habe hakkab liikuma. Popp ajab enese jalule ning nähes granaadi hävitustööd kiriku akende kallal hakkab rusikat Venemaa poole vibutades ehtvenelikult sõimama. Sõimaks ta ainult punaseid. Sõimata saavad kõik. Terve looduse ja taevaalaotuse sõimab ta läbi ja nii virtuooslikult riimis, et poisid kuulavad suud pärani.

Videvik jõuab kätte. Oleme nähtavasti unustatud. Ei ole meile toodud päev otsa sööki ega jooki ega ole antud mingisuguseid käsklusi. Punased lõpetavad pommitamise. Jääb halbaennustavalt vaikseks. Poisid lähevad rahutuks ja käivad ikka tihedamini ja tihedamini vaatamas, kas ei ole tulemas mõnd ohvitseri, kellelt saaks küsida, mida me Jaanilinnas vahime ja ootame.

Kell võib olla umbes pool neli, kui linna poolt jookseb sillale ohvitser. See on lipnik Johannes. Vehib juba eemalt kätega ja karjub:

„Ruttu... Asjad kokku... Ruttu üle silla...“ Rüsinal jookseme kindlusesse. Iga mees kahmab oma püssi ja padrunitaskud ning tõttab kiiresti Jaanilinnast välja. Meil, kuulipildureil, ei lähe see asi aga nii libedasti. Peale püsside on meil kanda maksim ja selle lindid. Oleme viimased kindlusest lahkujad. Ühes käes raske lindikast, teisega tirdes maksimi jooksen sillale.

Kesk silda mängib maksim meile vingerpussi. Keret ratastega ühendav polt põrub välja ja maksimi kere kaob ratastelt. Suure kiirusega hakkame polti tagasi toppima.

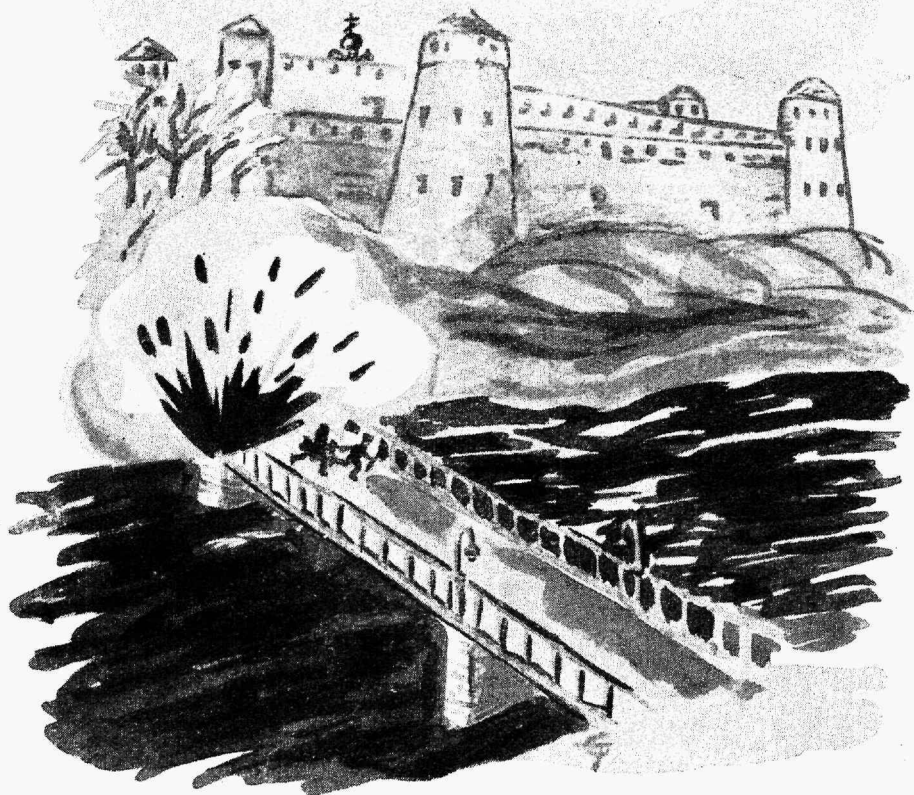
Üle silla Narva-poolsel kaldal vehitakse kätega ja karjutakse. Arusaamatuses jääme karjajate poole vahtima, siis aga märkame, et karjutakse just meile. Peps sasib maksimi kahepuudase kere kaenlasse, mina tirin paljaid rattaid ning tuhatnelja kihutame karjajate suunas.

Sirtsti! lendavad kolm värvilist raketti vastu taevast. Punane, roheline ja valge. Värin läbib silla alussambaid ja vaevalt mõni meeter meie seljataga lendab osa silda kõrvulukustava raginaga õhku. Nägemata jõud paiskab mind ninali. Nüüd lamades saan alles aru, miks need mehed seal silla otsas nii vehkisid. Sakslased tahtsid silla õhku põrutada ja jätta meid punastele söödaks. Johannes sai aga õigel ajal jaole ja kauples sakslastega niikaua, kui jõudsimme üle jõe.

Tõusen ja katsun ettevaatlikult, kas kõik mu liikmed on terved. Katki pole õnneks midagi. Haaran maksimi rattad ja õnnelikult oleme ühes kiruva Pepsiga teisel pool kaldal, meie poiste hulgas.

Lipnik Johannes kogub nüüd kõik poisid kokku. Kõik on kohal ja terved. Rivistume üles siiasamasse õhku lastud silla rusude juure. Lühikeses ja asjalikus kõnes selgitab Johannes meie olukorda, teatab, et peame lootma nüüdsest peale vaid oma jõule, ja soovib poistel hoida kokku ning mitte kaotada relvi ja külma verd. Silla juurest sammume rivikorras Peetri turuni, kus teeme peatuse.

Arutame parajasti, mida ette võtta ja kuhu poole liikuda, kui meile lähevad kaks vene sõduri sinelites, ilma püssideta kahtlast tüüpi ja teatavad meile, et roodu ülem käskinud meid

„Meie seljataga lendab osa silda kõrvulukustava raginaga õhku...“

ühes kuulipildujaga minna Kreenholmi puistele. See jutt on Johannesele kahtlane, sest tema arvates võivad Kreenholmis sees olla punased ja ühe kuulipildujaga ei teeks me neile midagi. Igaks juhuks laseb Johannes need tüübid kinni pidada.

Nüüd saab Johannes ühe poisi Kreenholmi luurama, kui võrd vastab meeste jutt tõele, et meid sinna on vaja, ning ühtlasi vaatama, kas punased on Kreenholmis sees. Teise poisi saadab ta kahe puikleava vangiga staapi, et vange seal üle andes ühtlasi nõuda uusi korraldusi meie komando edaspidiseks tegevuseks.

Vaevalt saab aga Johannes need korraldused teha, kui tuleb staabist side ja annab Johannesele üle polguülemale käsu liikuda raudteejaama ja lahkuda viimase rongiga. Seda ei saa Johannes aga nii ruttu teha kui tarvis, sest peame ootama Kreenholmi saadetud luurajat. Teda maha jätta ei taha Johannes mingil tingimusel. Lõpuks otsustab Johannes, et ootame teda jaamas ja katsume rongi pidada kinni niikaua kui võimalik. Hakkame parajasti korraldama omi ridu, kui keegi kahe hobuse plaanvankril sõidab üle turu.

„Pea kinni, papi,“ jookseme hobustele vastu ja haaram kinni suuraudadest. „Vea meie kuulipilduja jaama.“

„Papi“ — noorepoolne talupoiss — osutab aga tummaks, hüppab vankrilt ja vehib tagasi vaatamata, nii kuidas jalgad annavad, alla silla poole. Laseme teda joosta ja laadime kiiresti oma kehva sõjamoona vankrile, kuhu see kaob pehmete lõhnavate heinte sisse. Anname nüüd hobustele piitsa ja liigume jaama poole.

Teel jaama leiame ühe maja trepilt oigava mehe, püss kõrval. See on haavatud eestlane. Kuidas ja kus ta haavatu sai, seda ei saa meie kindlaks teha. Tõstame ta ettevaatlikult vankrile heintele ja jätkame teekonda.

Jaam on tühi kui kell. Siin pole ühtegi vagunit, veel vähem vedurit. Isegi kõik dresiinad on leidnud taganejate poolt kasutamist. Viimane rong on lahkunud umbes tunni eest. Nii kaua aega võis ka võtta jandamine kahtlaste tüüpidega, vankri muretsemine ning haavatu koristamine. Ükski rong enam Narvast ei lahku.

Jaama telegraafis teenib lipnik Johannese õde. Ta teatab oma vennale, et jaama teenijad on sakslastelt sõjamoona vagunitesse laadimise juures üle lõõnud hulga sõjamoona, mida meil vist läheb vaja. Kõik kraam on peidetud jaama I-klassi einelauas puhvetileti alla. Siin on kaks raske- ja üks kerge-

kuulipilduja ja hulk kuulipilduja linte. See on vist eesti vägede esimene soosus Vabadussõjas.

Laadime parajasti oma „soomust“ vankrile, kui jõuab tagasi Kreenholmi saadetud luuraja. Punased on Kreenholmis sees ja juubeldavad kohalikkude punastega. Hädavaevu on ta pääsnud nende küüsisist ainult õnneliku juhuse tõttu.

Lpn. Johannes kogub meid jälle kokku.

„Poisid, te kuulsite, et punased on juba Kreenholmis. Varsti on nad siin. Oleme üksi mahajäetud linnas. Oma jõuga me punastele vastu ei saa hakata. Meid kästi linnast lahkuda. Ükski rong aga enam ei välju ja sellepärast peame taganema jalgsi. Raudtee äärt me kasutada ei saa, sest meil on hobused ja vanker. Peame linnast lahkuma mööda maanteed.“

Jätame nüüd oma haavatu jaama sidumispunkti, mida sakslased pole jõudnud täielikult evakueerida. Kohalikud elanikud lubavad haavatu eest hoolt kanda. Kaasa me teda võtta ei või, sest ei tea, kuidas me isegi veel pääsime.

„Parem pool!“ kõlab Johannese lühike komando ja vapralt sammume vankri järele, südames kindel usk, et niikaua kui on meiega lipnik Johannes, meile midagi ei saa juhtuda.

Narva linn, pime ja vaikne, jääb varsti selja taha. Veel viimased harvad puumajakesed — ja lage Tallinna maantee võtab meid vastu.

Linna serval, viimaste majahüttide kohal, tõuseb tee kõrvalt kiviaia tagant püsti üksik kogu. See on oma väeosast maha jäänud saksa sõdur, kes oma kallimaga jumalaga jättes on hilineanud viimasele Narvast lahkuvale rongile.

Rõõmuhõiskega liitub sakslane meie väikese salgaga. Ta oli juba kahtlustanud, et oleme punaste eelvägi. Ainult meie kahe-hobuse-vanker oli sundinud teda tõusma kiviaia tagant, sest eelvägi harilikult niisugust vankrit ei tarvita.

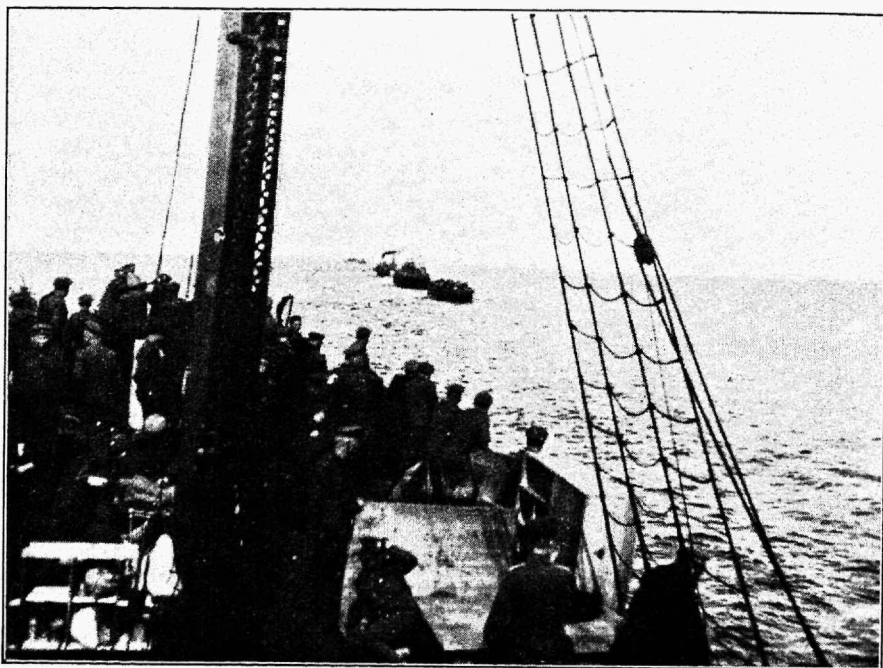
Pea võtab päriselt soojaks pidada sammu parajat sõrki laskvate hobustega. Üks osa poisse istub vankril sõjamoona otsas ja teine osa, et mitte vankrist maha jääda, traavib selle kõrval, hoides üht kätt vankri küljes. Nii on palju kergem joosta. Meid on ka parajasti niipalju, et kõigile jätkub ruumi hoida kätt pika vankri serval.

Mõned kilomeetrid nii edasi tormates jõuame järele enne meid Narvast lahkunud 4. polgu roodu osadele, kes oma vaeseid sõdurikaste õlal tassides sammuvad maantee kõrval hanereas ikka edasi — ära Venemaa poolt pealetungiva punalohe eest.

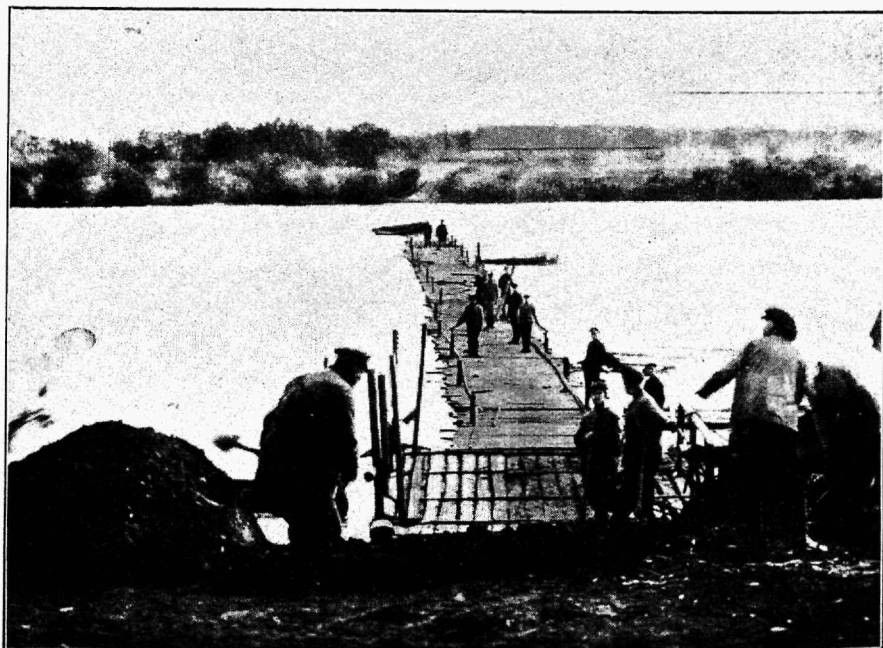
Edasi — kuni tuleb käsk peatuda!

Meeleolupilte

Vabadussõja päevilt

9-as polk sõidab Narva liinile 26. 7. 19.

Ujuv sild Marienhofi ja Saala mõisade vahel Luuga jõel.

(Pildid kindral A. Tõnissoni kogust.)

Esimestest hiinlastest viimaste hiinlasteni

Kirjutanud vabatahtlik õppursõdur n.-leitn. Harri Päärt

Olid mõnusad jõudepäevad, kui remontrõngide mehed parandasid Elva raudteesilda. Naabruse küladest seakintsude ja leivapätside kokkutassimine oli lausa lõbuasi, kuigi mõni hädaldas, et see töö murdvat ristluukondid. Ja õhtuti oli vagunites rõõmu ning nalja laialt: aina praadimine ning pannisärastamine, aina lõõpimine ning üksteise nõökamine. Kes mõistis paremini jahusousti teha või kõvemini teistest üle karjuda, see oli täitsamees. Nagu poleks olnudki sõda. Kõik möödunu oli ununenud ja hiinlaste võikad laibadki seal silla juures olid lumekorral alla mattunud. Ning Elva alevikuski „dosooris“ käimine oli üks lustlik vaheldus keset alatist suurt söömist ja kõhuvalutamist. Ka öösiti Elva raudteejaamas valvetõkkes olemine polnud mingi sõjas sõdimine: poisid lasid jaamaruumis rakett-püstoleid ja vaatavad naerdes, kui ruttu mõni magamauinuist ärkas ja kui kiiresti ta „granaadi“ eest, mis suriseva tulikerana seinast seina ristles, läbi akende kas või koos prussidega välja putkas. Kõige kärmemad said muidugi kõige rohkem pilgata. Rõõmus elu oli, ei aidanud siin ohvitseride, ei Ermani, ei Reinvaldide ega Sutigi, noomimised ja vitsanuhtlusega ähvardamised.

Aga siis ühel päeval sai Elva sild valmis, rongid sõitsid ettevaatlikult üle ja jäid Elva veetorni juure peatuma. Otsas olid poiste sööma- ja rõõmupäevad. Sõda algas uue hooga, ja seda kibedamini kui kunagi varem. Ja vastu seisid läti punased. Ning ilmastikki oleks nagu kokku rääkinud vaenlasega: päevad, eriti ööd, muutusid üha pakasemaks. Vagunitest kadus naljatamine ja nii mõnigi kaebas jalakannal villi ning ohkas puhkusest. Aga parata polnud midagi: dessant järgnes dessandile, valve-

kord valvekorradele, kuigi punastetuli muutus ikka tihedamaks ja tapvamaks, ning ahelikus lamades ei saanud enam hästi aru, kas külm on juba jalad ära võtnud või veel mitte. Püssi laadiminegi muutus kangestunud sõrmede tõttu pingutavaks tööks.

Võitlused nõuavad ohvreid. Langeb leitnant Maibaum, langeb kapten Ratassepp, langeb teisigi, ja vabatahtlike ridadest. Haavatutena lahkuvad rivist soomusrõngide ülemjuhataja kapten Parts ja veel paljud, paljud. Lisaks kõigele

Alul hanereas läbi põlvkõrguse lume

tabas vaenlase granaat 2. soomusrõngi vedurit ja vaevu päästeti rong hukkumisest. Kõik tundemärgid näitasid, et vaenlane kavatseb tugevat vastupanu, kui mitte otsustavat pealetungi koguni.

Siis saabus üks kõledalt külm hommik. Käsitati poisid jälle vagunist välja. Algas liikumine vasakul pool raudteed Puka sihis. Alul hanereas läbi põlvkõrguse lume, siis ahelikus läbi võserikkude, metsasalude ja üle väljade. Punastest ei kihku ega kahku. Elanikud hoiatasid, kui möödusime taludest:

„Verevä omma' tan mõtsa veeren.“ Aga neid ei olnud kusagil, polnud neid Palupera mõisaski, kuhu jõudsim. Saime seal veidi puhata ja imestada punaste metsikut rüüstamise oskust, kui nad ilmusid siiski ja — seniste harjumuste vastu — liigagi uhkelt. Nad sõitsid ratsa otse mõisa hoovi: „Sdravstvuite, tovaarištši!“ Püsside ragin sumbutas punajuhi tervituse.

Noorte poiste silmadele avanes kohutav vaatepilt: raskesti haavatud ratsurid ja hobused vintsklesid segi, otsekui oleks neid haaranud tuulepööris. Kes suutis, see põgenes, olgu see mees või hobune. Aga kuhu põgeneda? Tapvad kuulid jälgisid neid lagedale mõisaväljalegi, kuni polnud ühtki pääsnut. Vaid mõni üksik hobune lõhkus sihitult...

Oli õhtu, kui saabusime Puka jaama ja ronisime väsinult rongile. Kõik olid sõnaahtrad. Kuigi oli järele veel pekki, ei mõtelnud keegi praadimisele. Isegi väike Arnold Tols ja rõõmsameelne Ilmar Raamot olid unustanud oma alalised naljad, kõnelemata teistest kõigist. Keegi vaid ütles vaguni ülemiselt astmelt: „Nagu hiinlane oli see surnud punane seal pargi ääres. Võib-olla oligi jälle hiinlane?“

Vastata ei viitsinud keegi. Uni võttis võimust.

Hommikupoole ööd toodi suppi. Öeldi, et on kapsasupp. Mõned kapsalemmed seal küll leidsid. Tund aega hiljem tuli jälle supirong ja tõi mõrut tammetõrukohvi ja putru. Sõime putru uniselt.

Veel oli pime, kui rong oli jälle ärevil. Seekord meid välja ei saadetud. Saadeti teised, kes eelmisel päeval olid rongile jäänud.

Aga magada meid ei lubatud. Kästi valmis olla.

Rong hakkas aeglaselt, ettevaatlikult liikuma. Üks poistest oli käinud staabivagunis ja teadis rääkida, et täna saame suure sauna. Olime tülpinud, mingisugune saun ei huvitanud meid enam. Peaasi, et olime rongil, aga mitte kusagil tundmatus metsakraavis pakase pigistada.

Ei möödunud kaua, kui Uku-Pallon algas oma tuttavat tulistamist: ikka kolm suurtükipauku imetiheidalt üksteise järele, siis hetk hingetõmmet ja jälle kolm pauku, nagu oleks temal käsutada olnud kolm suurtükki korraga. Aga täna tulistas Uku kuidagi veel tihedamalt kui harilikult. Ja siis äkki — rongi kuulipildujad hakkasid täristama!

„Noh, poisid, ongi saun käes! Aknad lahti!“ käsutas keegi.

Klirinal kisti aknad lahti. Väljas oli veel hämar, aga paremal mäekinkudel valendas lumi juba päikese esimestes kiirtes. Hetkeks täitus vagun halli, külma uduga. Haarasime püssid, kerget kuulipildurid ragistasid kassettide kallal. Tormasime rüsinal akende juure. Kes ei mahtunud, see otsis enesele ruumi vaguni platvormil. Kuulipildujad aga aina ragistasid ja suurtükk mürtsus, kuid rong liikus aeglast rütmi ikka edasi.

„Näe, näe, vaata, kas punased! Küll on neid palju! Andke pihta!“ kostsid hüüded läbiseigi.

Jah, punaseid oli palju! Esiimesel pilgul paistis nende arv olevat lõpmatu. Kuhu aga ulatus silm, kõikjal neid jooksis, sagis, küll jala, küll ratsa. Ja ikka eemale raudteest. Aga meie rong sülitas tuld, tulistasime kõik nii palju kui jaksasime. Ja nii see kestis kuni Mägiste pooljaamani. Seal vast tegi rong esimese peatuse. Jaamahoones langes vangid hulk punaseid. Nad ei jõudnud vist põgeneda. Pliidil särisesid alles nende koogid.

Mägistest edasi läks sõit juba rahulikumalt. Polnud näha punaseid tee ääres ja püssid-kuulipildujad vaikisid. Vaid Uku mürtsutas hooti: küllap temal oli tegemist punaste soomusrongidega.

Aga äkki tasandas rong käiku. Olime jõudnud raudtee käänakule. Parajasti aknast väljavehtijad karjusid nagu ühest suust:

„Poisid, punaste rong seisab meie nina all!“

Tõepoolest, käänakult vaadates paistis osa Keeni jaama platvormist ja selle ees paistis pikk rong, suitsev vedur ees, nagu oleksid punased tahtnud just praegu meile vastu sõita.

Meie rong peatus. Suur ärevus valdas kõiki. Vaevalt, et käskis keegi, aga poisid ja sõdurid otsekui paisati kõigist vagunitest rongi kõrvale võserikku. Ja hetk hiljem moodustus korrapärane ahelik, mis suundus Keeni jaamas seisvaid punaseid haarama paremalt.

„Poisid, punaste rong seisab meie nina all!“

Kui palju võis olla jaamas punaseid, missugused nende relvad, või kas üldse on mõtet rünnata punaste rongi lausa sülitasi. — neid küsimusi ei tulnud sel momendil küll kellelegi meele. Veel hommikul nii tülpinud, väsinud poisid olid täiesti muutunud, nagu ümber sündinud. Tülpimusest polnud jälgegi — aina edasi! Ja keda kõiki polnud näha tolles ahelikus! Isegi tehnikakomando meeskond ja teised asjamehed, kes muidu dessantidest targu eemale hoidsid, olid püssid kätte haaranud ja ahelikku asunud. Kas sundis neid selleks tõeline lahinguind või oli see saagi-soomuse-iha — jäägu see küsimus parem nende eneste otsustada.

Aeglaselt liikus ahelik läbi madala võsastiku. Sammuime raiesitikul, sest lume all tundus olevat kände. Ees olev metsatükk varjas meie eest kõike seda, mis oli ja sündis Keeni jaamas. Liikusime püssid laskevalmis, laskmata ainustki pauku. Ka vaenlane ei tulistanud. Samuti vaikus Uku suurtükk. Keeni suunast kostis vaid veduri susinat.

Läbistasime metsatuka. Juba paistis puude tüvede vahelt kaubavagunite punast värvi.

„Tasa ja ettevaatlikult!“ hojati piki ahelikku.

Hetk hiljem olime jaamahoone kõrval lagendikul.

Imelik tundus kogu see asi ja olemine. Madal kaubavedur pika rongi ees tossab suitsu ja visiseb auru, mis hirmus. Läheb vist lõhki — vilksatas mõttekild läbi pea. Veduri järel paar valget sanitaarvagunit, siis tavaliste kaubavagunite rodu. Vagunite ukсед suletud, vaid mõnel üksikul irvakil. Vagunite laternakonksudel ripub aga midagi iseäralikku, mingid verised esemed tolknevad seal. Oleksid nagu kopsud-maksad, sisikonnad — aga kellele kuuluvad? Ega ometi inimestele? Palupera mõisas oli küll terve härraste-saal sisikondi täis ja neid oli isegi kunagi uhkete palmide ümber mähitud, kuid need seal olid kindlasti loomadelt pärit.

Ja kõige imelikum, arusaamatum, isegi õudselts hirmuäratav on aga see kole vaikus, mis valitseb punaste rongi ümber. Olime oodanud lahingukära, palavat võitlust, kuid nüüd mitte midagi, mitte midagi... Mingi närvesööv pettumus pakitses hinges ja samas ka hirm: kas see pole viimati lõks? kas äkki ei pursku kümned kuulipildujad tuld sülitama? Kui punased seda tõesti teevad, siis pole meil pääsu. Õudne vaikus...

Aga seal läheb Estam, keda hüüdsime omavahel timukaks, ühe vaguni juure ja püüab lahti tõmmata ust.

„Põmm, põmm!“ kõlab äkki ja perroonil tuiskab lund. Vagunitest tulistati. Estam taandus.

Tõmbusime kõik ettevaatlikult tagasi. Andsime vagunite pihta mõned kuulid. Keegi sealt välja ei tulnud. Vaid raksus midagi vagunite rataste all. Nähtavasti käsigranaadid.

Oleme nõutud. Vaenlane on kindlasti siinsamas meie lähedal, ei anna alla ega võta ka lahingut vastu. Kuidas ometi sundida alistuma säärast vaenlast?

Vahepeal on ka meie rong jaama sisse sõitnud. Nagu peaaegu käsuta olime asunud rünnakule, nii käsuta ronisime kõik ka rongi tagasi, sest tõepoolest ei mõistnud midagi peale hakata tolle kummalise vaenlasega seal kaubavagunites. Vaatlesime, mis nüüd õieti edasi sünnib.

Juba oli suurtükiplatvorm kõrvuti saladuslikkude kaubavagunitega, varsti ka kuulipildujate vagun ja — ja siis sündis see, mida poleks iial oodanud: kõigist kuulipildujatest suunati tuli punaste vagunite pihta, ja nii läheda maa pealt — vaevalt paar meetrit vahet. Kuulid otsekui tikkisid vaenlase rongi ja lähedusest kajasid meie oma kuulipildujate paugud kõrvulukustavalt. Kostis metallikõlinat, oigeid, karjatusi, ninasõõrmed haarasid veidrat kõrbelõhna, nagu põleksid õled ja villased riided segi. Mis seal vagunites õieti juhtus ja kes seal peitusid, see jäigi esialgu meile teadmatuks, sest meie rong tõttas edasi Sangaste poole, järele Keenist põgenenud vaenlase soomusrongile, et selle kannul otsekohe Valka kihutada. „Küll teised rongid teevad puhta töö,“ trööstisime endamisi, ühed sellepärast, et nad võib-olla pääsesid võigastest vaatepiltidest, teised jälle kadedusest, et järeletulijad saavad head soomust. Ent mõlemate arvamine jäi valeks: saime veel kõik näha palju kohutavat ja kes tahtis, sai ka soomust nii palju kui süda ihaldas.

Jõudnud peaaegu poolele maale Keeni ja Sangaste vahel, karjuti: „Punaste rong sõidab otse vastu!“ Aknast kaugelt ette kummardudes võis tõepoolest näha midagi musta kihutamas suures auru- ja suitsupilves otse meie poole. Meie vedur hakkas ulgama hoiatust: seis ja tagasi!

Hetk hiljem liikusime Keeni poole tagasi. Ent punaste rong või vedur lähenes meile ikka kiiremini, kiiremini, otsekui paratamatu saatus. Mõõdusid põnevad minutid. Uku tulistas, tulistas veel kord. Ja siis saabus moment, mil meie rong võppus ja värises: punaste vedur oli meil kukil.

Mõõdus tunde, kuni saime jälle Keeni poole liikuda. Öhtu oli saabumas. Keeni jaama ees suitses ja auras midagi. Rong peatus enne jaama. Tormasime vaatama, mis seal juhtunud.

Ei uskunud alul oma silmi. Mittemestkaubavagunist olid järele jäänud vaid suitsunud raudsõrestikud, kus siin ja seal vahel veel hingitses tuld. Ja seal sõrestiku peal kägardunud, kõverasse tõmbunud, kõrbenud musti laipu. Palju neid oli, ei söandanud lugeda. Räägiti, et kolmkümmend või rohkem koguni. Mõned neist olid roobaste vahele kukkunud ja haisesid vastikult.

Määrduvad papahhas hiinlane langes otseti tules hukunu laiba kõrvale.

Ja siis käsutas keegi: „Eest, poisid!“

Taganesime. Meie asemele astus kolm samasugust hiinlast, näod ükskõikselt naerukil, nagu nood laibad seal Elva silla juures. Vahe oli vaid see, et need olid elavad ja sammusid külma rahuga, ei mingit hirmutunnet väljendades, oma seltsimeeste söestunud laipade vahele.

Kõlas raksatus mauser-revolvrüst.

Määrduvad papahhas hiinlane langes otseti tules hukunu laiba kõrvale. Järgmine hiinlane — ta oli paljaspäine — naeratas vaid, sosistas midagi endamisi ja astus hetke eest elanud saatusekaaslase kõrvale. Veel raksatus ja temagi vajus hääletult kokku. Samuti kolmas... ikka naerdes ja sosistades arusaamatuid sõnu. Olid need palvesõnad? Või sosistasid nende pilkavad huuled meile needusi?

Kõhe tunne oli ja kangesti oleks tahtnud kuhugi sinna, kus pole

jäledat surma, kus pole kõrbenud laipu, kus pole neid hiinlasi, keda meie ei mõista nende surseski.

Paljudel meist ei olnud sel õhtul isu. Aga siis tõi keegi välja terve pangetäie saksa marmelaadi. See veidi maitses. Ent silmade ees kummitasid ikka surevad hiinlased.

Siis aga avanes vaguni uks ja lipnik Pääsuke käratas:

„Poisid, kes on punaste sanitaarvagunist moosi soomustanud?“

Vaikisime kui haud.

„Hommiikul algab juurdlus ja kes salgab, see saab vitsu,“ kurjustas lipnik ja läks.

Meie mure oli suur. Püüdsime hävitada moosi ja oma kuriteo jälgi. Läbi vaguniukse immitses vastikut kõrbelõhna. Hirm ihu- nuhtluse eest peletas mõtted surnud hiinlastelt.

Teisel hommikul kirjutati 28. jaanuar 1919.

Kong nr. 18

Major R. UUGI mälestusi 4. polgu 8. roodu tegevusest
1917. ja 1918. a. Ida-Eestis

Maailmasõja ajal teenisin 138. Polhovski jalaväe polgus, mis asus lääne- rindel. Novembris 1917. a. sain puhkuse ja sõitsin koju, Narva. Sel ajal formeeriti meie rahvaväe üksusi. Korraldasin asja nii, et enam ei tarvitsenud sõita läänerindele, vaid astusin detsembri algpäeval 4. eesti polku. Sain 8. roodu ülemaks. Roodu staap asus Narva lähedal, Vaivara mõisa härrastemajas. Polguülemaks oli kapt. H. Vaht-ramäe ja 2. pat. ülemaks, kellele mina allusin, kapt. Liivak.

8. roodu ülesandeks oli mõisade va- randuste kaitsmine põgenevate vene väeosade rüüstamise eest. Mõisade va- randust pidasime eesti rahva omaks, mispärast tuli seda kaitsta. 8. roodu piirkond oli üsna suur. Peale Vaivara mõisa, kus asus roodu staap, kuulusid meie kaitse alla Auvere, Repniku, Silla- mäe, Türsamäe, Terevere ja Iisaku mõi- sad. Igas mõisas oli 5—6-meheline kaitsesalk; ainult staabi asukohas, Vai- varas, oli umbes 15 meest. Seega töu- sis meeste arv 8. roodus 50-le. Roodu ohvitseride koosseis oli järgmine: roo- duülem staabikapten R. Uuk, leitn. R. Riimanson, leitn. Joh. Rimmel, leitn. R. Tomberg, lipn. O. Hansen, lipn. Uus- talu ja lipn. Toomel, leitn. Hansar. Relvad saime Rakverest, kus asus pol- gu staap hotell „Du Nordis“. Ka mak- sis polgu staap palka, mida käisin too- mas iga kuu 20-da paigu.

Polguülemalt sain veel erikorralduse „Omakaitse organiseerimiseks Vaivaras. „Omakaitse“ jaoks anti 2 kasti relvi, 2 kuulipildujat ja laskemoona.

Veebruarikuus muutus olukord keeru- liseks. Enamlased ei näinud meeleldi, et tegutsevad eesti rahvaväeosad, mis- pärast püüti neid hävitada. Sakslaste lähenemisel astuti seks tegelikke sam- me. Vangistati ohvitseri, võeti rahva- väelastelt relvad ja aeti nad koju.

18. veebruaril sõitsin Rakverre palga järele. Päev enne minu sõitu oli sõit- nud Rakverre ka lipnik Hansen. Taga- si pidin sõitma koos H.-ga.

Eesti ohvitseride vorm polnud sel ajal veel välja kujunenud. Kõigil oli vene ohv. vorm seljas. Õlakuid sinelil üldse ei olnud. Kuuel oli n.-n. kuldõlakud, nagu vene ohvitseridel, ainult selle va- hega, et õlakule oli õmmeldud pael ees- ti lipu värvidega. Sinelis ohvitser seega ei eraldunud palju rivisõdurist.

19. veebr. hommikul jõudsin Rakver- re. Läksin polgu staapi. Tahtsin või- malikult kiiremini seada asjad joonde, et saaks sõita tagasi Vaivarra. Pol- gu staabis valitses ebamäärane olukord. Staabis polnud ainustki ohvitseri. Kir- jutajad olid endid „sisse seadnud“ pä- ris koduselt. Istuti laudadel, suitse- tati ja aeti juttu. Ainuski mees ei tei- nud tegemist tööga.

„Üleile arreteeriti kõik ohvitserid tribunaalikohtu esimehe Linderi korral-

dusel,“ ruttasid mehed mulle sele- tama.

„Laske jalga staabist. Ka teie vang- istamiseks on antud käsk,“ lisasid me- hed juure.

Polnud mõtet jääda staapi konutama. Kavatsesin minna prov. Veski juure, keda tundsin varemalt. Peterburi tän. tuli vastu lipn. Hansen. Jalutasime täna- val ja arutasime tekkinud olukorda. H. seletas, et olevat pääsnud vangistusest selletõttu, et tundvat isiklikult tribu- naali esimeest Linderit. Ta avaldas ka arvamist, et ega ohvitseri hoita kinni kaua.

Leppisime kokku, et kell 9 õhtul koh- tame Rakvere jaama juures asuva kau- bamaja lähedal. Pidime koos sõitma Korffi (Auvere) jaama. Kuna tol ööl sõitis Narva poole kolm rongi, ma ei teadnud, kas saan esimesega sõita, siis käskisin hobuseid lasta oodata Korffi jaamas.

Kella ½9 paigu lahkusin Veski juu- rest. Rakvere kino lähedal tuli mulle vastu üks sõjaväelane.

„Vabandage, kas teie olete staabikap- ten Uuk?“ päris sõjaväelane.

„Olen küll, aga mis te tahate siis?“

„Olen junkur Intal. Kõhu sunnil as- tusin enamlaste teenistusse. Olen kir- jutajaks tribunaalikohtus. Täna käis tribunaali esimehe juures lipn. Hansen. Ta andis teie kohta välistunnused, et oleks teid võimalik vangistada. Üht- lasi seletas Hansen, et teie ilmute kella 9 paigu õhtul pumbamaja juure. Praegu ootab teid seal 9 relvastatud punaväe- last. Püüdke minna rongile Kabalas või Vaekülas,“ — lisas mees hoiatavalt juure.

See teade tuli mulle üllatusena. Et alluv ohvitser võis muutuda äraand- jaks, tundus uskumatuna. Oli muidugi teadmata, kas Intaliks nimetanud mees oli tõsiselt sõber või peitus kogu selle asja taga midagi muud. Minu kõhklev olek ei jäänud junkrulle tähelepane- mata.

„Võtke minu dokumendid, siis on teil vast kergem lahkuda Rakverest,“ — ütles mees abivalmilt.

Näis siiski, et junkur tuli mind hoiatama tagamõteteta. Täna mees hoiatuse eest ja ma pöördusin tagasi Veski juure. Kas lipn. Hansen töö- poolest tahtis mind mängida tribunaali kätte ja kas jaamas ootasid mind puna- väelased, ei saanud ma muidugi kont- rollida. Hoiatus näis aga sedavõrd

Vagunis oli kaaslaseks keegi eestlane, nagaansüsteemiline revolver peos...

usutav, et ettevaatuse abinõude tarvitusele võtmine polnud üleliigne.

Prov. Veskiga kaalusime tekkinud olukorda. V. soovitas minna jalgsi Vaekülla ja alles seal katsuda pääseda rongile. Vaivarasse tahtsin pääseda aga igal juhul, mispärast asusin kohe teele. Veski saatis mind tükk maad linnast välja.

Vaeküla jaamahoonesse ma siiski ei läinud. Jaama lähedal nägin tuld ühes majas, mispärast otsustasin seal oodata rongi tulekut. Majas elas üksik lesk naine. Kui ta kuulis, et põgenesin Rakverest, punaste küüsis, muutus naine lahkeks. Ta ütles, et ka tema poja olevat punased vangistanud. Naine keetis mulle kohvi, et rongi oodates saaksin kinnitada keha.

Öö hakkas muutuma hommikuks, kui tuli kolmas rong. Kuna minu välistundemärgid olid punastel teada, vangistajad võisid hõlpsasti viibida ka rongil, siis palusin vedurijuhti, et ta viiks mind edasi veduril. Mehel polnud ka midagi selle vastu.

Korffi jaamas vedurijuht läks vaatama, kas „õhk on puhas“. Revolutsiooni ajal rongid liikusid korralt, mispärast jaamades peatused olenesid täiesti vedurijuhi tahtest. Kui oleks olnud karta Korffi jaamas vangistamisohu, ma oleksin sõitnud edasi.

Jaam oli täiesti vaikne. Tugev käepigistus vedurijuhile ja ma lahkusin rongilt. Vaivara mõisa ei tahtnud siiski minna, kuna hobust polnud, vaid ruttasin Repnikku, mis asus Korffi jaamast ainult umbes km eemal.

Hommikul võttis leitn. Rimmel Vaivara mõisa telefoniühenduse. Vastas lipn. Hansen. Rimmel küsis, kus on rooduülem Uuk ja palgaraha.

„Uuk jäi Rakverre ja mina olen praegu rooduülem k. t.“ — vastas H. rahulikult.

Rimmel andis otsekohe telefonitoru minule üle.

„Siin kõneleb kapten Uuk. Saatke mulle hobune järele,“ — andsin Hanseni kätte.

Mees hakkas midagi kogeleva. Siis lubas ta otsekohe täita minu korralduse.

Kõnelesime veel Rimmeliga Rakvere vahejuhtumi üle. Otsustasime kutsuda järgmisel päeval lähemal asuvad roodu ohvitserid kokku ja võtta selgitusele lipn. Hanseni teguviisi nendel andmetel, mida kõneles mulle Rakveres junkur Intal. Kui Hansen tõepoolest oli äraandja, nagu tuli järeldada Intali seletusest, siis tuli võtta tema küllaltki inetu teguviisi asjas seisukoht. Oli muidugi inimlikult arusaadav, et H. püüdis enda „nahka“ päästa, kuid see veel ei õigustanud kaasohvitseri punase tribunaali kätte mängimist.

Järgmisel päeval, 21. veebruaril, oli roodu staabis nõupidamine. Meie ei jõudnud aga veel kuigi kaugelt, kui

Mine, seltsimees, mine!

mõisavalitseja von Kasakin kutsus mind telefoni juure. Oli kaugekoht Narvast.

„Praegu sõitsid Narvast välja maanteed mööda 18 husaari ja erarongiga 150 punast, et teid vangistada.“

Kõne lõppes. Püüdsin küsida, et kes kõneleb, kuid vastust enam ei tulnud. Tänapäevani on mulle teadmata, kes helistas Narvast.

Hanseni asi jäi siis muidugi pooleli. Tuli võtta seisukoht, mida ette võtta arreteerima sõitnud punaste vastu. Meid oli käputäis, mispärast jõuga vastuhakkamine ei tundunud olevat otstarbekas. Otsustasin ohvitserid saata laiali nende asukohtadele. Mõisahoois hakkasime aga peitma „Omakaitsele“ määratud relvi. Püssid viisime härrastemaja pööningule, kuna kuulipildujad peitsime mõisa sõiduhobuste talli põranda alla.

Oli vaevalt kulunud ½ tundi esimesest telefonikõnest, kui mind kutsuti jälle telefoni juure. Seekord helistati Korffi jaamast.

„Punased on jaamas. Põgenege.“

Jällegi katkes telefonikõne enne, kui ma sain midagi küsida tundmatult hoijatalt.

Kõik ettevalmistused enamlaste „vastuvõtuks“ olid tehtud. Ohvitserid lahkusid. Võinuksime kõik põgeneda, kuid me ometi seda ei teinud. Härrastemaja juure jäid peale minu lipn. Toomel, lipn. Hansen ja rms. Uustalu. Kaitserühm, mis asus aedniku majas, ei läinud ka laiali. Allohv. A. Tarto jutustusel olevat mehed peitnud püssid ja

laskemoona mõisa puuviljaaeda, lumenhange. Hiljem, kui enamlased viisid kaasa rooduülem, kaks ohvitseri ja ühe sõduri, saadeti rühm enamlaste korraldusel laiali. Enamlased ei kimbutanud sõdureid; ka uskusid nad meeste juttu, et nendel polegi püsse. Sõdurid, kes olid kõik pärit Vaivara ümbrusest, läksid koju, võttes kaasa peidetud püssid.

Läksime jaamast lähenevaid punaseid vaatama Sinimäe idapoolsesse otsa. Enamlased lähenesid rivikorras lookleva ahelikuna Vaivara mõisale. Meil oli hea positsioon. Juba kaalusime võimalust, et küll oleks hea võtta punasterivi kuulipildujatule alla. Vaevalt pääsnuks ainuski mees. Kuid selle mõtte jätsime siiski kõrvale. See ei tulnud kartusest punaste ülevõimu ees, vaid kogu meie seisukord oli küllalt ebamäärane. Polgu juhtkond oli vangistatud ja puudus ülevaade teiste rahvaväeosade tegevusest. Võib-olla olid need kõik juba punaste poolt likvideeritud. 15–20 mehega hakata enamlastele jõuga vastu, — see näis mõttetuna. Vaivara salk oli valmis kõik tege-ma meie väikese kodu kaitseks, kuid ebamäärase olukorra tõttu olu-ks ülekohtu kasutada meeste ohvrimeelsust. Ka ei tülitanud enamlased palju sõdureid, vaid nende siht oli eesti ohvitseride kõrvaldada. See oli muidugi õige taktika eesti rahvaväe üksuste hävitamiseks.

Sinimäel lähenevaid enamlasti vaadates tuli läbi elada raske heitlus iseenda ja kogu olukorraga. Veel oli võim Vaivaras meie, eestlaste, käes. Anda

alla võõrale võimule jõudu katsumata, tundus kuidagi alandavana. Vastuhakk tähendas aga seda, et ka mehed kaotaksid võib-olla elu. Meil, ohvitseridel, oli vähe väljavaateid enamlaste käest pääsmiseks „terve nahaga“.

Oli veel aeg põgeneda. Kuid olime jäänud tuimaks saatuse vastu. Pöördusime vaikselt härrastemaja juure tagasi. Jäime ootama oma saatust.

Enamlased jõudsid üsna pea härrastemaja juure. Salga eesotsas oli komisar, keegi lätlane.

„Narva komandant seltsimees Tsernovetski volitas mind selgitama, missugune bande asub Vaivara mõisas, ja panema toime siin rekvireerimist.“ — ütles lätlane üleolevalt.

„Siin pole mingisugust bandet, vaid 4. eesti polgu üksik rood,“ — vastasin lätlasele teravalt.

„Kes teie olete? Andke sõjariistad välja,“ — käratas lätlane.

„Olen rooduülem staabikapten Uuk. Meil ei ole sõjariistu. Kui tahate toime panna rekvireerimist, siis esitage vastav volitus,“ — nõudsin komissarilt.

„Unustasin orderi Narva,“ — ütles lätlane, kui oli asjatult tuhkinud läbi kõik taskud.

„Ime, et teie ei jätnud oma pead Narval!“

Lätlane pistis metsikult vanduma.

„Ilma loata ei luba ma teil siin midagi ette võtta.“

„Kas teil on siin telefon?“ — küsis lätlane.

Juhtisin mehe telefoni juure. Ta palus end ühendada Tsernovetskiga. Mehe jutt telefonisse oli imelik. Ta seletas täpselt, miks ta sõitnud Vaivara ja kelle korraldusel. Kõnelus tekitas mulje, et lätlane ei kõnelegi Tsernovetskiga, vaid mõne teise isikuga.

„Ütelge rooduülemale, et mul on õigus toimetada rekvireerimist,“ — ütles lätlane ja andis telefonitoru mulle üle.

Tundmatu kordas telefonis täpselt samu sõnu, mida kõneles lätlane.

„Ma ei tea, kes seal kõneleb, mispärast ma ei saa lubada rekvireerimist kirjaliku korralduseta. Kas teie olete Tsernovetski või tema kojamees, seda ma ei saa kindlaks teha.“

Mees telefonis hakkas vanduma. Seda tegi ka lätlane. Kogu see sõim jättis mind külmaks. Hoopis teine, tähtsam, asi tõmbas mu tähelepanu endale. Telefoniga kõneldes olin pöördunud näoga akna poole. Korraga näen, et enamlaste tirivad sõiduhobuste talli poolt kaht kuulipildujat härrastemaja ette. Oli ilmne, et need on meie kaks kuulipildujat. Polnud kuidagi võimalik, et enamlaste ise sattusid küllaltki heale panipaigale. Oma mehed aga ei võinud kuulipildujaid välja anda, mispärast tuli arvata, et enamlaste olid abiks enamlaste kallakuga mõisatöölised. See arvamine hiljem osutuski paikapidavaks.

Olin kategooriliselt eitanud sõjariistade olemasolu. Ja nüüd niisugune sissekukkumine! Oli selge, et minu lühikesele vaele järgneb punakomissari niisama lühike käsk: roodu staabi juhtkond arreteerida. Asetasin telefoniraua hargile ja jäin ootama järgnevaid korraldusi.

No-jah, vangistuse käsk lätlaselt tuli oodatult. Vaivarast viidi kaasa peale minu lipn. Toomel, lipn. Hansen ja rms Uustalu.

Vagunis oli minu „kaaslaseks“, nagaansüsteemiline revolver peos, keegi eestlane, kes lubas mind maha lasta, söimas mõisnikuks, buržuiks jne.

Narva jaamast toimetati vangid rae-kotta, kus asus linna komandandi Tsernovetski staap. Ts. kandis musta pikka palitut, ohvitseri rihma üle õla, ja oli relvastatud. Enamlise võimumehe juure läks kõigepealt lipn. Hansen. Mis nad Ts. kõnelesid, sellest pole mul aimugi. Kui aga mina jõudsin komandandi kabinetti, oli H. osanud end „puhtaks“ kõnelda. Ts. võttis isegi ühenduse Rakvere tribunaali esimehele, mis lõplikult vabastas Hanseni. Mul ei lasknud Tsernovetski üldse kõnelda. Samuti tehti Toomeli ja Uustaluga. Kõik kolm saadeti Kreenholmi vanglasse.

Alul pandi mind vargapoistega ühte kongi. Need piirasid mind kohe sisse ja küsisid, et kes olen ja miks toodi vanglasse. Kui aga kuulsid, et olen poliitvang, siis lõpetati kohe sõbrustamine ja ükski ei tülitanud mind enam küsimustega.

Järgmisel päeval viidi mind kong nr. 18, mis asus teisel korral. Samas kongis oli mitu tuttavat, muuhulgas prov. Lill — Tartust ja narvalased Palitsar, Kull ja Post.

Elu vanglas polnud kõige närusem, kui arvata välja tundmata tulevik: meil polnud vähematki ettekujutust, mis võib juhtuda järgmisel päeval. Kuigi olime valmis kõige halvema vastu, käis ometi teadmatus närvidel.

Poliitvangide vastu oli enamlastel miskipärast aukartus. Meid ei sunnitud tegema tavalisi vangitöid: tube koristama jne. anti poliitvangidele abiks üks vargapoiss.

Välismaailmaga sain aga peatselt ühenduse. Öde oli kuulnud minu vangistamisest ja ruttas kohe vanglasse. Temale andsin üle uuri, sõrmused ja raha, mida enamlaste ei olnud puutunud.

Hiljem pidasin tihedat kirjavahetust kodustega valvur Tulgi kaudu. Nii kuulsin Tulgi kaudu ka, et Tallinnas on välja kuulutatud Eesti vabariik.

Ka aitas minu kirju vanglast välja toimetada valvur Afanasjev. Parim kirjade vahetuseks oli söögiaeg. Kodust saadeti järele toitu, mida valvurid andsid mulle edasi. Vana Tulk teeskles kurja inimest ja pragas sageli üsna kurjalt minuga.

„Jälle saadeti sulle sööki. Ei tea milleks sind nuumatakse“ — tõreles mees valju häälega. Samas lisas ta vaikselt juure: „Siin on teile kiri kodust. Andke oma kiri kiiresti minu kätte, et keegi ei näeks.“

Ühel õhtul tuli Tulk meie kongi ja teatas, et sakslased lähenevad Narvale ja võib-olla on nad homme juba kohal. Selle teate võtsime vastu mitmesuguste tunnetega. Näis tõenäolisena, et sakslaste tulekuga meie vabaneme vangist, kuid kindel polnud ka see, et punased Narvast lahkudes meid jätaavad ellu.

1. märtsi õhtul enne kella kuut jooksis trepist üles meie kongi rms. Uustalu.

„Härra kapten, ma kuulsin, et linnast on toodud hulk inimesi mahalaskmisele. Kuuldavasti võetakse vanglast veel lisa.“

Olgu muuhulgas märgitud, et vangimaja sisemine kord oli küllalt demokraatlik. Vangid võisid vangimaja sees takistamatult liikuda kuni õhtu kella kuueni. Siis suleti kongiüksed ja algas n.-ü. öörahu.

Uustalu teade mõjus pommina. Tekkis ärevus kogu vanglas, sest see teade levis kulutulena. Üks vargapoiss kinnitas, et tal olevat pööningu ukse võti, et tuleks pügeda pööningule varjule. Mehel oli tõepoolest roostetanud võti, kuid korduvate katsete järele meil ei õnnestunud avada pööningu ust.

Kella 8 paigu tekkis vanglas paanika. Kostasid hüüded: „Valgekaart on väljas.“ Nagu selle hüüde kinnituseks kostsid tänavalt püssipaugud.

Kuus või seitse punast-valvurit jooksis trepist üles ja otse meie kambrisse. Meestel olid kaasas püssid. Punased olid üsna hirmul, kuna kartsid, et „valgekaart“ laseb nad maha. Meestel olid siis palved lahti.

„Meie ei ole teile midagi halba teinud. Täitsime ainult ülemuselt antud korraldusi. Võtke meie püssid“ — nii hädaldasid nad läbisegi.

Tulk ja Afanasjev olid lahkunud vanglast ja lukustanud ukse. Võib-olla tegid nad seda teadlikult, et ükski ei pääseks vanglasse. Olen päris kindel, et mõlemal mehel ukse lukustamisega ei olnud meie, poliitvangide, vastu halba mõtet.

Punastelt võtsime aga meeeldi püssid, sest relvastus löi julgema meeleolu. Otsustasime omavahel, et kui punased peaksid tegema katset tungida vanglasse, siis avame otsekohe tule. Ukse taga kostiski kolistamist. Andsime ühele vargapoisile kõlbmata püssi, et see katsetaks püssiraua abil kangu-tada ust lahti. Ise jäime aga laskevalmis relvad käes trepi otsa ootama.

Kuidas see mehel õnnestus, kuid ukse ta avas katkise püssiga imekiiresti. Ukse taga oli aga ainult hoovivalvur.

„Tulge, seltsimehed, välja,“ hüüdis ta meile.

Paistis ilmselt, et ta ei kavatse meile teha halba, et punane tööpoolest tahab lasta meid vabadasse. Jooksin kiiresti meie ühiskongi, võtsin sealt kodust saadud pesu ja riided, tõmbasin juukse-tuti otsmikule, nagu tol korral kombeks oli kanda, pistsin prillid taskusse ning läksin siis julgelt sammul vangla värava poole. Minu ees väljus vangla väravast lipn. Toomel. Üks punane patsutas mulle käega õlale ja ütles:

„Mine, seltsimees, rutem.“

Minu taga tuli prov. Lill. Temal oli võrdlemisi korralik kasukas seljas.

„Mine sa, buržui, tagasi,“ ütles punane Lillele ja sulges seejärele vangla välisvärava. Seega olin mina viimane, kes lahkus vanglast. Hiljem vabanesid ka prov. Lill j. t. vanglast.

Vangla ees oli hulk inimesi. Tänaval oli maas laipu ja haavatuid. (Sel ajal enamlaste terror mõistis Kreenholmi vangla ees kohut 44 Narva rahulikule elanikule, millest jutustab „Vabadussõja Lugudes“ nr. 5 P. Lemming. — „V. L.“ toimetus.) Toomel tahtis veel peatuda seal, et vaadata, mis siin sünnib, kuid ma kiirustasin teda minekule. Ei olnud vähematki mõtet ainult uudis-himu pärast panna oma elu hädaohtu.

Läksime alul minu tuttava Männimäe juure, kuid seal visati meid n.-ü. uksest välja. Golbe juure, kes teenis Kreenholmis ametnikuna, jätsin paki. Seal ei soovitatud meile minna raudsilla lähedale. Nimelt kavatsesin ma alul minna koju, Jaanlinna. Punased võinuksid meid hõlpsasti uuesti vangistada.

Seepärast põgenesin Kulgu sadama suunas. Liikusime jõge mööda Piimanna metsavahi majani, mis asub umbes 5 km-it Kulgu sadamast Vasknarva pool. Majja meie ei usaldanud minna, vaid otsustasime öö veeta heinakuhjas. Valmistasime kuhja sisse pesa, kuhu pugusime varjule. Öösi vooris meist mööda rohkesti punaväelasi. Oli võimalus, et punased tulevad võtma kuhjast hobustele heinu ja paljastavad meie peidukoha. Kuid meil oli õnne.

Hommikul oli kõik vaikne. Ainult jõe ääres leidus rohkesti jalajälgi lumes. Usaldasime siiski minna metsavahimajja. Alul suhtus meile ebasõbralikult. Kui ta aga kuulis, et oleme eesti ohvitserid ja et olime redus punaste eest, siis oli metsavaht kohe teine mees. Ta andis meile pesuvett, et saaksime muuta end inimesteks, sest korralikku pesemist polnud võimalik teha tükil ajal. Metsavahi juures söime ja jõime ning siis tuli mees meid saatma Narva.

Saksa sõdurid ei teinud meile enam vähemaidki takistusi. Olime vabad.

Nii lõppes 4. Eesti polgu 8. roodu tegevus Ida-Eestis ja algas raske okupatsiooniaeg.

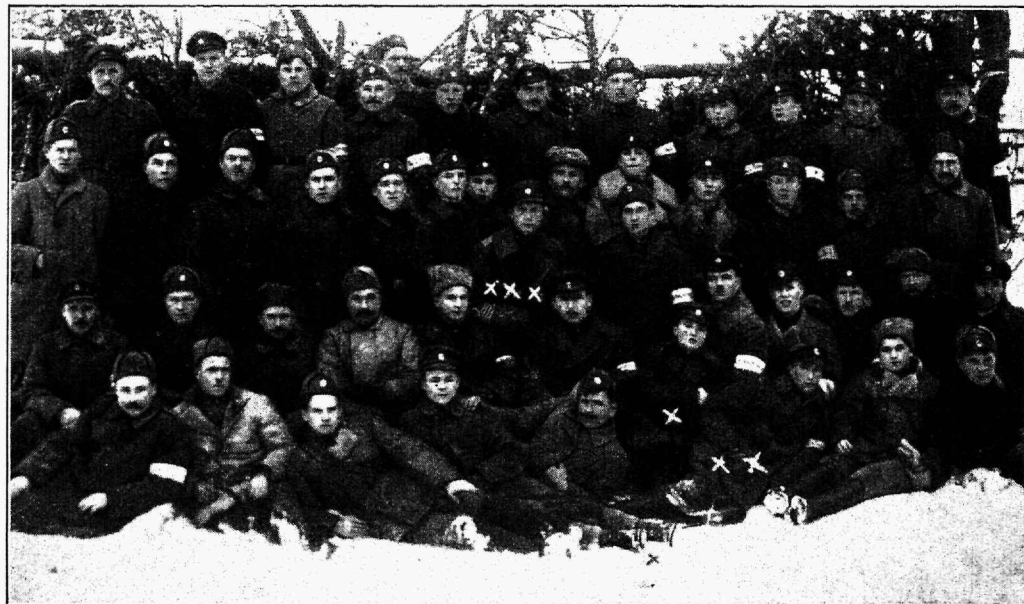

Kirjutanud vabatahtlik õppursõdur ELMAR RÄASTAS

Meie naissõdureist on vähestel teada, et ka neid on langenud lahinguis ja saanud haavata. Neist on nii mõnigi Vabadussõja kestel saanud sõdurisurma, kelledest me üldse midagi ei tea. Ametlikke nimestikke järele vaadates on peaaegu võimatu saada ülevaadet, kes ja kui palju langes neid Vabadussõjas või sai haavata. Vabadussõjast võttis igatahes osa mitte mõni üksik neist, vaid neid pidi olema ligi paarkümmend. Nagu teada, oli juhtumeid, kus neid mõnes väeosas teenis mitu.

L.-r. soomusrongil nr. 2 teenis neid sõja kestes neli. Neist olid kaks õpilased, üks, nagu ma mäletan, Elfriede Burk, Rakvere tütarlaste gümnaasiumi viimase klassi õpilane ja teine, Julie Aman, Tartu üliõpilane. Need kaks viimast olid lahutamatud kaaslased lahinguis ja väljas postil olles valve-

tökkes. Nemad asusid samas vagunis kus mehedki, ja nende tarvitada oli ühine teise korra nari. Soomusrongil olid dessantosad peamiselt paigutatud endistesse veneaegsetesse IV kl. vagunitesse. Magamiseks ja ka päevaseks elamiseks oli ühes vagunis kolm korda. Nimelt kasutati ruumi kokkuhoiu mõttes allalastavaid magamisasemeid. Ühes sääras vagunis asusid ka eelpoolnimeetatud kaks naissõdurit. Selle vaguni elanikkond koosnes peamiselt vabatahtlikest kooliõpilastest. Ja samad naissõdurid kuulusid ka õpilaste rühma. Olen viimastega koos võtnud osa lahinguis ja pean ütleva, et need kaks lahinguis meestest maha ei jäänud. Üks neist, Elfriede Burk, sai kolmanda Irboska operatsiooni ajal jalast haavata. Kapten E. Reinvaldi kirjelduse järgi lõigatud Burk'i ilus saabas puruks, mis olnud tükk tööd pimeduses, sest haavata-

(***) Rongijülem kpt. J. Lepp (V. R. II/2 ja II/3); (***) kirjutuse autor vabatahtlik E. Räästas; (*) naisüliõpilane Julie Aman soomusronglasena.

saamine sündinud, õhtul. Rikkalikult joodi, võimalikult puhast sidumisriiet ja haav olnudki kinni seotud. Mäletan neist nii mõndki, sest olid nad ju minu rühmas. Irboska all seisti 1919. a. sügisel pikemat aega ja seal tuli pidada valveteenistust. Määrates neid posti vahel lahutasin neid ja ühe või teisega neist läks posti mõni meesõppur. Tuli ette juhtumeid, kus mõnega koos posti minemast keelduti. Siis saatsin naissõdurid jällegi koos ja vahejuhtum oli lahendatud. Nagu igapäevases elus, nii ka seal arvestati ikka seda, et kes on meeldiv ja imponeerivam sellega koos mindi. Naissõdureid oli vähikul raske meestest eraldada, sest neil oli mees-tega ühine riietus ja nende saleduse juures ei paistnud soo erilised tunnused kuigi palju välja. Nendega koos tehti ühiselt nalja ja vahekord oli üldiselt sõbralik, sest koos vagunis olles ei olnud see teisiti mõeldavgi. Õhtuti vahel nii mõnigi kaasõppur ajas nendega juttu, pikutades naril. Iseloomult olid need kaks vastandid: Burk oli avameelne ja sõbralik, kuna Aman oli kinnisema iseloomuga ja rohkem enda üle valitsev. Pärast Vabadussõja lõppu Julie Aman suri 1. märtsil 1920. a. haavadesse. Peale nende kahe teenis meie rongil veel kaks naist — Juuli Burchvard ja Olga Tomson. Esimene neist sai Tšerjoha silla juures 22. või 23. augustil 1919. a. vaenlase soomusrongi suurtükikuuli läbi surma. Burchvard teenis rongil algul dessantroodus ja hiljuti telefonistina rünnakuil kui ka valvetökkes olles. 22. või 23. augustil asus meie soomusrongi valvetöke Tšerjoha silla juures ühes väikeses putkas, mis asetses silla läheduses. Valvetökke läheduses asetses ühel pool silda meie s.-r. ja teisil pool punaste oma. Valvetökkele läheneb meie rongi poolt tulles Burchvard otse mööda kõrget raudtee tammi, punaste soomusrongile nähtavalt.

Valvetökke sõdurid seda nähes arutlevad omavahel, et küll tuleb aga julgesti. Akki kajab punaste soomusrongi kahuripauk. Granaat tabab Juuli Burchvardi, jookseb ta keskkehast läbi ja alles siis lõhkeb. Burchvardi juure jooksevad lahingukaaslased ja raskelt haavatuna asetatakse ta kandraamile, milleks on üks putka purunenud uks. Burchvard enne surma teeb oma meelekindluses viimseid korraldusi surma puhul ja palub oma sõrmuse anda edasi oma ristipojale. Verest tühjaks joosnud naislahingukaaslane kantakse õhtul soomusrongile tagasi.

Olga Tomsoni lihtsameelne ja heasüdameline kuju seisab veel sellasena meeles. Ta teenis kuulipildurite komandos ja pärast sõda samas kooliõpilaste rühmas lühemat aega. Viimast tunti kui puhtnaiselikku tüüpi. Ta oli ka väga seltsimehelik ja kohusetruu. Kuulipildurite komandos olles osutus ta

mehelikumaks kui vahest mõned mehed ja vahel tuli nii mõnelgi mehel oma terava keele tõttu tugeva naise eest pakuu põgeneda.

Soomusronglased mäletavad oma kaasvõitlejaid hästi. Kuigi nende võimised ei vastanud vahel mehe omadele, saatsid nad siiski korda tegusid, mis väärivad hindamist, ja veel rohkem allakriipsutatult, sest meil tuleb arvestada naise piiratud võimisi ja omadusi, mis tuleliinil on ikkagi rohkem takistuseks kui midu, harilikus elus.

Peale nende lisaksin veel ühe, nimelt Eva Abrami, kes oli pärit Jõhivist, keda aga siiski meie rongi naissõdurite nimekirja ei kantud, olgugi et ta seda ise soovis. Esimese Irboska-operatsiooni ajal 1919. a. veebruarikuus, kui meie soomusrongid nr. 1 ja 2 kibedate lahingute saatel murdsid punastest läbi Irboskasse, ühel varahommikul, millal vaenlase segipaisatud väeosade koonduisi leidus Irboska ees, kõrval ja taga, — akki ajab rongi suunas vaenlase ratsanik.

Teda lastakse ägedasti, kuid viimane tõmbab pea vastu hobust ja galoppi ajades jõuab tervena meie rongi juure. Vaatlemisel näib, et on tegemist nooremehega, kel on õrnad naiselikud näojooned.

Ta saadetakse staabivagunisse ülekuulamisele. Siin selgub, et tegemist on naiseaga, kes on alles 17-aastane. See naine nähtavasti oli ehtsa sõduriverega. Tal oli juba kolm venda langenud, üks vabadus- ja kaks maailmasõjas. Vabadussõja algul oli ta tahtnud astuda Narvas teenima Eesti väkke, kuid kui naist pole teda sinna võetud. Punased, valutanud Narva, võtsid ta kohe enda teenistusse ja nii alustas ta oma sõdurielu punaste poolel, sest kui ühele poolele ei võetud, tuli katsuda astuda kas või vaenlase teenistusse, et aga oma ettevõetud sihti saavutada. Narva tagasivõtmisel meie vägede poolt sattunud ta vist Ekströmi meeste, see on soomlaste, kätte vangi ja viimased talle elu kinkides saanud ta see-eest punaste poole luurele. Viimaste pool satub ta jälle vangi ja paigutatakse Jamburgi vanglasse. Mõnd aega seal kinni peetud, ta vabastatakse ning neiu Abram astub uuesti punaväkke. Irboska all on aga neiu tulnud jällegi teised mõtted. Ta teeb nähtavasti otsuseks tulla veel kord end Eesti väkke pakkuma ja jookseb üle. Samal ajal teenis meie rongil Abrami lapseõlve-sõber E. Kammer, kuid nagu saatuse kiuste sai n.-all.-ohv. Eugen Kammer Irboska ees surmavalt haavata ja suri valudega. Kammeri iseloomustuseks ja temast mälestusena on jäädud meele, et ta oli tõmmuvereline, lühidat kasvu ja julge sõjamees, endine madrus. Üks väike episood ta iseloomustuseks. 1918. a. detsembris saadetakse Aime mõisa poole välja luure.

Mõned sõdurid ja Kammer. Lähnevad mööda metsa, Kammeril dessak hamaste vahel. Seal läheneb punaste salk läbi metsa nende poole. Kõik on vaht, lastakse neid vaid läheneda. Kuid üks kaasasolev mees ei pea vastu, ja kui venelased on lähedal, karjub ta: „Stoi!“ („Seisa!“) Punased annavad mõned pauud ja jooksevad ära. Kammer tuleb hüüdja juure, annab sellele ühe tohlaka vastu nägu:

„Säh sulle stoi.“

Kammeri lapseõlve-sõber neiu Abram aga siiski meie s.-rongile edasi jääda ei saa, sest ta saadetakse oma isatallu Jõhvi tagasi. Nii ei pääsnudki see seiklusehimaline neiu Eesti väkke teenima, vaid tal tuli asuda talutöö juure tagasi.

Täpne lask

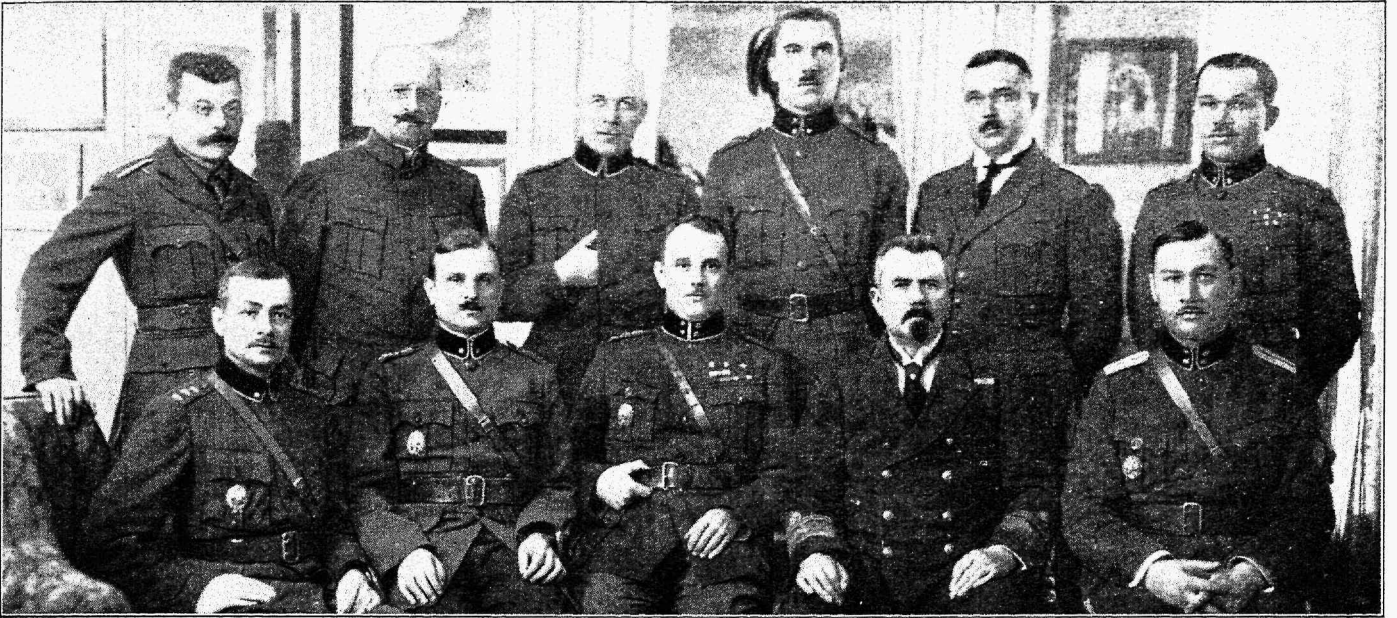
Laiarööpmelise soomusrongi nr. 3 löögiosa pidas kord Pihkva taga punaste patareiga ägedat kahevõitlust. Punased, kel oli kusagil hea vaatleja, kes juhtis nende patarei tuld, olid seekord kaunis tabava tulega. Ainult õnnekombel pääsis soomusrongi löögiosa lahingust vähemate kriimustustega. Granaadid viisid veduri küljest ära trepiastmed ning tendri kõrval lõhkev granaat puistas tendri kildudega üle, nii et see oli pärast lahingut nagu sõela põhi, õigem nagu kastekannu toru ots, kust ilusas kaares veejoad kastsid raudteeäärset võsastikku. Kogu löögiosa meeskond oli tendri kallal ametis. Igaüks toppis puupulki ja kalte aukudesse, et vee väljavoolamist vähegi takistada, sest kes maldas erutavat kahevõitlust lõpetada tühja tendri pärast. Ja vett, — seda pidi jätkuma kuni Pihkvasse sõiduni. Just kõige palavama lahingu ajal juhtus uus õnnetus.

Löögiosa ainuke haubits pidi laskma nii tihti ja kiiresti, et jätta punastele mulje, nagu töötaks meil rongil mitu patareid. Kiirest laskmisest läks aga haubits tuliseks. Üks granaat lõhkes haubitsa torus ja ajas selle lõhki nagu lilleõie. Soomusrong pidi tahes-tahtmata lõpetama lahingu, sest teiste suurtükkide torud olid suunatud teise külge ja punaste patarei asus niisuguse rābala nurga all, et ainult lõhkiläinud haubitsast sai neid korralikult nuhelda.

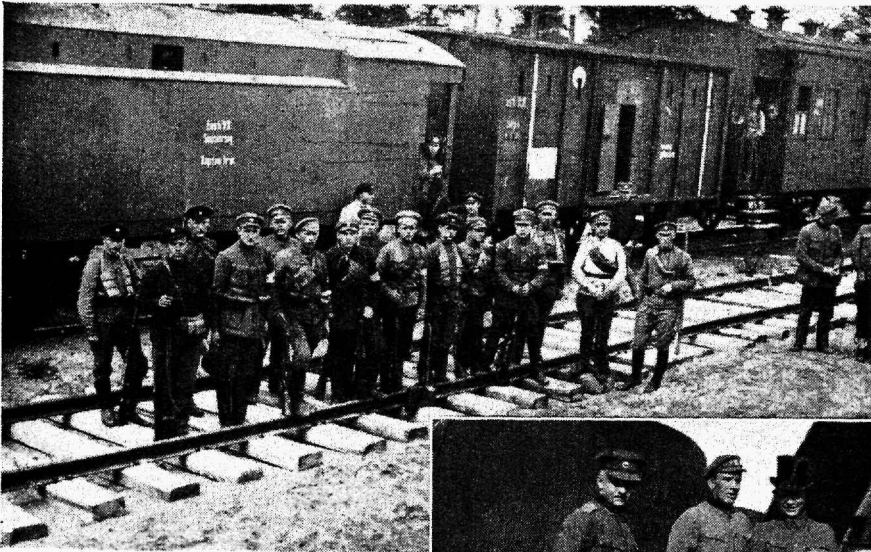
Lahing tuli lõpetada ja sõita ruttu Pihkvasse, sest vedurijuht ei vastutanud enam, et ta rongi punaste tule alt ära viib.

Pihkvas äratasid purustatud vedur ja suurtükk suurt tähelepanu. Hulgana käis pihkvalasi imestamas vedurit, mille üks külge oli kirju granaadiaukudest, kuid veel suuremat imestust äratas haubits, mille ots õitses roosina. Ükskõiksete nägudega jalutasid rongi kõrval soomusrongi sellid ja seletasid imestanud pihkvalastele, et punaste osav lask on purustanud haubitsa otsa.

„Vot, kus kuradid, kus oskavad lasta! Otse toru otsast sisse!“ imestatsid pihkvalased.

See vähenähtud ülesvõte on tehtud varsti pärast Vabadussõja lõppu, kui ülemjuhataja kindral J. Laidoner lahkus tegevast teenistusest. Istuvad vasakult paremale kindral A. Larka, kindral J. Soots, kindral J. Laidoner, admiral J. Pitka, kolonel R. Reiman; ülal vasakult paremale: kindral E. Põdder, san.-kindral A. Lossmann, kindral A. Tõnisson, kolonel K. Parts, kolonel V. Puskar, kolonel J. Rink. Kõik pildilolejad on diviisiülemate ja kõrgematel ametkohtadel Vabadussõjas teeninud.

Soomusrong „Kaptan Irve“ luurajate salk langesvääri sõjas.

Soomusrongi ohvitserid lõbusas meeleolus.

Punaväe jooksik

Vabadussõja ajal oli hulgaliselt juhtumisi, kus eesti mehed algasid sõjalist tegevust punastes polkudes, kuid hiljem tulid üle meie rahvavägedesse ja võitlesid siis meie vabadussõja võiduka lõpuni. Niisugusest n.-i. kahel pool sõdimisest võtsid osa peamiselt piiriäärsed mehed. Ühe niisuguse iseloomustava loo jutustab rms. Ed. Kvell, kes võttis osa 28. nov. 1918. a. Narva vallutamisel punases Viljandi kütiväe polgus, kuid hiljem, pärast Narva taasvallutamist, astus meie rahvaväkke.

„Kahel-pool sõdimisel oli oma eel-lugu,“ jutustab K. „Revolutsiooni kee-rises, millal Vene väed lagunesid, pal-jud eestlased pöördusid kodumaale. Mi-na olin saanud Liibavi all põrutada, viibisin pikemat aega Peterburi haig-las, ja jõudsin sõjainvaliidina enne oku-patsiooni-valitsust kodulinna, Narva. Saksa valitsuse ajal oli aga Narvas elu raske. Toiduainete puudus andis end teravalt tunda. Narva „kotimehed“ olid tol ajal kuulsad üle kogu Virumaa. Narvast võeti kaasa riiet, lõnga, nõe-lu, nõöpe jne, mis vahetati maal leiva, kartulite, liha j. t. toiduainete vastu. Rahaga polnud maal õieti midagi peale hakata, mispärast tehtigi „äri“ — kaup kauba vastu.

Kuid kerge polnud toiduainete too-mine Narva. Linna piiras saksa sõdu-rite „raudne rõngas“. Sõdurid pidasid „kotimehed“ kinni ja konfiskeerisid toiduained. Vaevalt nad viisid konfis-keeritud toiduained komandantuuri, sõ-durid jätsid kraami lihtsalt endile. Ega siis tehtud mingisugust protokollu või muud ametlikku akti konfiskeeritud kauba kohta.

Kuna aga inimestel kõht kisendas söögi järele, siis leiutati igasuguseid „nõkse“, et mitte sattuda saksa sõdu-rite kätte. Mäletan juhist, kus kord tüsiasime saksa sõdurit. Olime ostnud maalt puuda jagu rukkijahu. Soldina jaama juures ajasime teise täpselt sa-masuguse koti täis saepuru ja liiva. Nimelt oli sakslastel kombeks konfis-keerida ainult pool kaubast, mis viiski „kotimehi“ arvamisele, et ega sõdurid kraami anna komandantuuri edasi, vaid jäta-vad lihtsalt endile. Tulime siis jul-gel sammul Narva poole; õlal kaks kotti: ühes jahud ja teises liiva ja saepuru segu. Sõdur pidas meid kinni ja nõudis poole kauba üleandmist. Mees ei võtnud vaevaks uurida kottide sisu, mispärast õnnestus meie trikk.

Kavalusega veeti Narva ka kodus aetud viina, või nn. samagonni. Mee-nub juhtum, kus minu ema tõi otse rongiga mitu pudelit samagonni Nar-va. Pudelid ta oli pakkinud ilusti kok-ku. Pannud teki nii sellele pakile üm-ber, nagu oleks tal süles väike laps. Saksa sõdurid, kes toimetasid rongil läbiotsimist, aupakkidult jätsid tülitamata naise „väikese lapsega“.

Suurem äriajamine oli Venemaaga. Tol ajal oli piiri taga veel kraami kül-luses, ka toiduaineid. Venemaal võeti vastu Kerenski rahasid, mis olid kao-tanud Narvas maksvuse. Hakkajamad ostsid Narvas „kerenskeid“ kokku ja käisid siis toomas piiri tagant kaupa, peamiselt aga paberosse, mis olid Nar-vas heas hinnas. Polnud sugugi kerge käia üle piiri, kuid riskida tuli, sest

kuidagi pidi inimene ometi teenima iga-päevast leiba. Keelatud oli erilise loa-ta üle Narva jõe minek. See aga ei häirinud. Oõsiti mindi paadiga üle jõe, hiiliti saksa valvepostidest mööda, ja siis oli juba asi lihtne. Vene poolel oli piiril rohkesti Narva poisse, kes ei teinud takistusi „ärimeestele“. Ost-sime Vene küla poodidest kauba kokku ja siis algas tagasitulek, mis oli juba märksa raskem.

Kord tulime kahekesi suurte pak-kidega Venemaalt. Meil oli rohkesti kaasas paberosse: „Eva“, „Ada“, „Ze-fiir“, „Djadja Kostja“ j. t. Popovka küla vahel sattusime saksa patrulli kätte. Mees tahtis esimese jutiga ha-kata viima kohe linna, komandantuuri. Kõnelesime kokku, et anname sõdurile mõned karbid „Ada“ paberosse, et ehk läheb õnneks nii sõdurit ära osta. Kuigi meie ei saanud saksa sõduriga kõnelda, suutsime talle ometi selgeks teha pakkumise. Sõdur nõustus ette-panekuga ja nii pääsesime esimesest vahipostist mööda. Teisest möödaminek osutus juba lihtsamaks.

Kuna Narvas muutus toiduainete kriis sügisel teravaks, Venemaal tead-sime olevat kõike külluses, siis terve hulk Narva poisse põgenes salaja Ve-nemaale. Jamburgis kutsuti põgenikke Viljandi kütiväe polku teenima. Olime maailmasõja mehed, mispärast uuesti väeteenistusse minek osutus loomuli-kuks. Ka poleks meie pääsnud nagu-nii sõduriteenistusest, sest meie-ealised teenisid sunduslikult sõjaväes. Sõdurite elu oli siis Jamburgis hea. Toit ja riie-tus oli korralik, pühapäeviti anti sõdu-ritele isegi saia. Palgana makseti meile 500 rubla kuus. Nälgivast Narvast pää-sesime nii punaväkke, kus elu oli hea. Nii oli Viljandi kütiväe polgus roh-kesti Narva poisse, kes olid rohkem tühja kõhu kui poliitilise meelsuse pä-rast sattunud punaväkke.

Kui sügisel hakati kõnelema, et saks-lased lahkuvad Narvast ja kogu Ees-tist, siis tundsid selle üle kõige enam rõõmu Narva poisid. Teati, et vanemad tunnevad puudust ja nälga Narvas, mispärast oli meeste soov kiiremini va-bastada kodulinn viletsusest. Eks kommunistidel oli Narva vabastamise vastu oma huvi, kuid meid see huvit-as vähe.

Nagu teada, saadeti Viljandi kütiväe polk Kulgu sadama lähedal üle Narva jõe, et piirata sisse Narva ja see val-lutada. Polgu ülem sai surma juba Plüssa silla lähedal aset leidnud la-hingus. Polku juhtis poliitkomissar Jaan Sihver ja keegi lätlane, allohvitser. Kui olime üle jõe jõudnud, oli alul kavatsus kauges kaares tungida Narva peale. Sellele kavale seisid aga vastu Narva poisid, kes tahtsid jõuda kiire-mini koju. Kuna ei loodetud vastu-panu, siis tuldi ahelikus üle Joala mõi-sa välja. Algas Joala lahing, mis Narva poiste kärsituse tõttu muutuski peksupäevaks. Tuleb märkida seda, et meie, mittekommunistid, ei teadnud siis vähematki Eesti rahvavägede olemas-olust Narvas.

Joala väljal löödi meid veriste pea-dega tagasi, kuid üle Narva jõe meie ometi ei läinud tagasi, vaid liikusime metsi mööda Jõhvi suunas. Oli kiire

pealetung Tallinna suunas, kuid veel kiiremini lippasime tagasi. Narva val-lutamisel meie rahvavägede poolt terve hulk Narva poisse viskas ära piissid, hä-vitas punaväkke kuulumise dokumendid ja muutus nii punaväe-jooksikuteks. Mõ-ned päevad tuli elada nn. põranda all, enne kui võis ilmuda jälle rahva hulka. Astusin siis koos paljude teistega Nar-va kaitseleitu. 1919. a. aprillis oli kuu-lutatud välja mobilisatsioon ja suur osa nooremajad kaitseleitlasi paigutati siis rahvaväe polkudesse.

Seekord mobilisatsiooni alla kuulu-vad Narva mehed said halva kuuluse ja mulle näib, et küllaladse põhjusest. Narvas koguti kokku umbes 100 meest. Mehed olid tulnud kokku juba lõuna paigu, mispärast hakati nõudma süüa. Narvas üteldi aga, et tulevat kannatada. Kõik saadetakse õhtuks Jõhvi, kaitseväe komisjoni, ja seal antakse ka süüa. Jõhvi oli kogunenud Narva nek-ruite saabumisel umbes 200 meest ümbruskonna küladest. Komandantuuris nõudsid narvakad otsekohe süüa. Komandandi abi Kukemelk ütles aga, et süüa ei saavat enne järgmist hommik-ut. See teade vihastas mehi. Õhtul keegi Narva poiss, hüüdnimega „Abe“, viskas puuhalu komandantuuri ak-nast sisse. Kuna järgmisel hommikul Kukemelk jalutas väljas kinniseotud peaga, siis oli arvata, et puuhalg ta-bas K-i. Komandantuuri meestel osu-tus muidugi võimatuks teha kindlaks viskajat, kuid hiljem selgus, et sellel ulakusel olid tõsisemad tagajärjed. Nar-va mehi tembeldati „punasteks“, mil-list arvamist aitasid mehed üleemeeli-kusest veel suurendadagi.

Esimene jant tuli leiva jagamisega. Igale mehele jagati välja päeva ports-jon leiba. Miskipärast ei tehtud seda aga nimekirjade järgi. Kui hakati ja-gama leiba, olid Narva mehed ees-otsas ja võtsid kõige enne välja oma leivajao. Kuna eelmise õhtu tühi kõht seisis paljudel meele, siis otsustati seda kätte maksa puuduliku korralduse kaasabil. Narvakad läksid teiskordselt leivasappa ja said niimoodi kahekordse leivaportsjoni. Alles siis märgati ja-gajate poolt vempu, kui leib oli otsas ja hulk maamehi oli veel täiesti ilma. Kuna osutus võimatuks meestelt tagasi nõuda leiba, siis maapoiste jaoks toodi leiba juure. Juba siis kõneldi Jõhvis Narva „punastest“.

Rongil Tallinna poole sõites selgus aga, et Narva „punaste“ kuulsus oli juba ette jõudnud. Nii oli teatatud Jõh-vist Rakverre, et rongiga sõidab möö-da sada Narva punast, keda ei tohi lasta vagunitest välja. See asjaolu vi-hastas mehi. Rakvere jaama sissesõid-ul poisid teesklesid, et nad nagu oleksid tööpoolest punased. Lauldi kommunist-likke laule ja tehti muidu lärmi. Rak-vere jaamas oli rohkesti sõdureid vas-tas. Kuigi keelati vagunitest lahkuda, mehed ei hoolinud sellest, vaid valgu-sid hulgaliselt perroonile. Meid vaadati kui imeloomi, kui mässajaid.

Jaamas kuuldi, et sama rongiga sõi-dab Tallinna ka kindral A. Tõnisson. Poisid otsustasid teha kindralile head meelt ja näidata, et nad polegi nii suu-red mässajad, nagu peetakse. Kui rong hakkas liikuma, alustasid Narva „pu-

VABADUSSÕJA SANGARITE JÄRELTULIJAJD

Vasakul:

Vabadussõjaaegse väljapatari
Nr. 16 ülema leitn. Vilipuse (†)
(V. R. II/3) poeg Ülo.

Paremal:

Vabadussõjaaegse vabataht-
liku, praegu kapten, E. Lübiki
poeg Udo.

nased“ uuesti laulu; seekord lauldi aga isamaalisi laule. Kindral Tõnisson ilmus vaguni trepile ja noogutas „punaste“ poole peaga.

Tallinnas oli aga asi tehtud hoopis hulluks. Kui meie rong jõudis jaama, oli jaamahoone päratud relvastatud sõduritest. Hakkamas oli ka kaks kuulipildujat. Meid käsutati rivisse. Vastuvõtjaks oli üks kähiseva häälega ohvitser. See võttis kätte suurekaliibrilise revolvri ja hakkas sellega lugema sõdureid. Ohvitser lubas lasta maha igast kümnest mehest kaks, kui keegi peaks hakkama vastu. Maamehed muidugi värisid, sest ega olnud naljaasi seista laskevalmis kuulipildujate ees ja kui vihase häälega ohvitser revolvriga, mis tõenäoliselt oli ka laskevalmis, loeb mehi ja ähvardab neid paiga peal maha põmmutada. Narvakad olid aga julgamad ja hüüdsid ohvitserile igasuguseid märkusi, mis mehe ajas päriselt marru. Kuid narvakate rivi juures ta lubas ainult kümnest ühe mehe maha lasta, mis tekitas lõbusa meeleolu. Hüüti ohvitserile, et kas ei saaks veelgi normi vähendada.

Jaamast viidi narvakad Juhkentalis asuvatesse kaitseväge kasarmutesse, kus neid koheldi alul nagu vange või tõsi-seid kommuniste. Alles hiljem muutus see vaade. Ettevaatuse pärast saadeti kurikuulsad Narva punased hiljem laiali väeosadesse. Linnil näitasid narvakad, et nad on siiski tõsised eestlased ja kaugel sellest punasest meelsusest,

millise kuulsuse nad said Jõhvis. Aastaid hiljem, pärast vabadussõda, ütles kindral Tõnisson Narva „Ilmarises“ aktusel, et Narva poistele on tehtud ette-

heiteid, nagu nad oleksid olnud punased ja kaabakad. Vabadussõjas olid Narva poisid aga tublid sõjamehed, kes vaprusena paistsid silma eeslinil.

Meid käsutati rivisse.

Punaväe spioonid rinde tagalas

Rakvere kooliõpilaste piinaja ja tapja tabamine Lefise jaamas. Neli sõbusekoormat röövitud riidevarustust, sõbedat ja kulda Tartu punakaarflase korterist.

Samal ajal kui Vene ja kohapealsed enamlased 1918. aasta veebruaris meie pinnalt lahkusid ja piiridel juba kindlamat rinnet hakati kujundama, oli punaste võimude poolt pandud kõik võimalikud rattad käima selleks, et süü peatselt jälle tagasi tulla ja kogu maa uuesti oma võimu alla võtta. Rinde tagalas liikus süis rohkel arvul isikuid, kes olid süü jäänud juba kas enamlike vägede taganemisel või tulid esimestel päevadel kujundama salahuurevõrku.

Kuna meie tagalas valitsevad olud olid sel ajal võrdlemisi korraldamata ja tegutsesid vaid omakaitse rühmad, süis oli nende punaväe spioonide vastu võitlemine ka enam kui raske. Spioonidena tegutsesid ikkagi vaid säärased isikud, kes süinsete oludega olid varemast tegevusest kõigiti tuttavad ja kes seega oskasid ennast ka tabamise ning võimalike ohtude eest kõigiti hoida. Kõigele sellele vaatamata läks aga meie ametivõimudel süiski korda mõndki neist avastada ja kahjutuks teha. Mõningatest sellega ühenduses seisvatest episoodidest jutustame ka alljärgnevatel ridades.

Kui enamlased 1919. a. veebruaris Rakverest lahkusid, süis jäi linn ometi nagu mängisse ohtlikku seisukorda. Punaste valitsuspäeval oli kogu linna

kahtlane element võtnud sellest „valitsemisest“ innukalt osa ja koguke hulk nendest jäi nüüd täies sõjavarustuses oma kodulinna edasi. Ka hakkasid

kohe liikuma jutud, et seda või teist punaste suuremat võimumeest olevat juba nähtud linnas ringi liikumas, kuigi ta alul koos teistega põgenes.

Polnud süin süis muud teha kui hakati omalt poolt kujundama luurevõrku salajaste spioonide tegevuse jälgimiseks. Enamik võitlusvõimelisi mehi läks küll kohe rindele, kuid Rakveresse jäi süiski tegutsema 38 meest koosnev n.-n. omakaitse grupp, kes oma peamiseks tegevusalaks valis just võitluse enamluse vastu sõjatagalas. Võeti ette rohkeid läbiotsimisi nü linnas kui ka ümbruskonnas ja kümned isikud, kes püüdsid nüüd näidata endid rahulike kodanikena, paigutati kindlasse paika, kuna nende tõeliseks sihiks oli alaline valmisolek punaste võimu eest väljaastumiseks.

Suuremate punaväemeestena tabati aga rakverelaste poolt neil päevil kogu Rakvere poolt vihatuim punakomissar Linder ja punakaartlane Säädus. Komissar Linder, kes on pärit Kalvi vallast Aserist, oli punaste võimupäevil Rakveres üldse verejanulisimaid isikuid. Kui enamlaste viimne rong Rakvere jaamast lahkus, süis viidi sellega kaasa ka rida kohalikke kooliõpilasi, kes olid kavatsenud organiseerida ootamatut kallaletungi põgenejatele.

Eesotsas Ferdinand Silbersterniga vangistati rida õpilasi, kes paigutati rongile ja viidi Jõhvi jaama. Seal võeti süis komissar Linderi poolt ette nende õpilaste piinamine, mille järele nad lõpuks ka tapeti. Kui meie väed seejärele Jõhvi jõudsid, süis leiti Rakvere kooliõpilaste piinamisjälgedega laibad kuulidest läbipuurituna Jõhvi jaama lähedalt lumelt.

Võis arvata, et teo kordasaatjad on kättemaksu kartusel kadunud laiale Venemaale, kuid tegelikult kujunes olukord süiski sarnaseks, et just selle tapatalgu juht sattus Rakvere meeste kätte. Mõni nädal peale seda juhtumit oli kümnekond Rakvere omakaitse salga meest teel vangistatud punaväelastega Tallinna. Üks salga liikmeist läks rongi peatudes Tapa jaamas maha ja märkas korruga samas piletikassa ees nagu tuttavat kuju. Salajasel jä-

Ootamata karati vägunis Linderi peale.

relevaatusel ilmnas, et tegemist pole siin kellegi teisega kui rakverelaste suurima vaenlase — punakomissar Linderiga. Mees oli päris jõukalt riides, hinnalise kasuka krae näo varjamiseks püsti, ja liikus sääraselt kaunis vabalt ringi. Kuna oli aga ilmne, et mees surub taskus oma peos revolvripära, siis ei tulnud otsesest areteerimisest loomulikult midagi välja.

Salga juht hakkas nüüd kardetava komissari ümber kuduma tihedat valvõrku. Selgus, et pilet oli kassast lunastatud Tallinna peale, ja seega pidi ka sõit minema ühes ja samas rongis edasi. Varsti jõudiski Tartu rong Tapale ja Rakvere salk oma vangidega liideti selle juure. Suurem häda seisis nüüd aga selles, et salga ülem ei tohtinud oma meestele Linderi lähedalviibimisest üldse hingatagi. Kui ta lõpuks seda mõnele siiski ütles, siis olid need mehed sedavõrd kuuma viha täis, et taheti otsekohe tormata komissari peale ja ta maha lasta. Alles suurte ähvarduste ja korralekutsumiste peale läks lõpuks korda saada salgast paar sarnast meest, kes olid nõus võtma aset just samas vagunis, kus rahulikult ja paha aiamata istus ka punakomissar. Nendelt võeti siis aga ka kindel sõna, et nad Linderile oma algatusel kallale ei torma, vaid peavad meest ainult silmas.

Sarnaselt sõideti siis Lehtse jaama, kuhu samal ajal Tallinna poolt jõudis vastu ka üks rong rindele sõitvaid vägesid. Salgaülema poolt anti nüüd tabamise ülesanne ühele rindele sõitvale ohvitserile üle ning nüüd alles võeti komissari tabamine käsile. Ootamata karati vagunis Linderi peale ja haarati ta kätest kinni. Kartus polnud ka sugugi asjata, sest komissari kasuka taskust leiti revolver.

Linder, kui kardetavaim vastane, kes, nagu hiljem Tallinnas ja Rakveres toimunud ülekuulamistel selgus, oli tulnud tagalasse just punaväe spioonide võrgu loomiseks, hoiti siin valju valve all ja viimne otsus tema üle toimus Tallinnas. Rakverelaste viha selle punakomissari vastu iseloomustab ka vahest see, et tema mahalaskmiseks sõideti isegi Rakverest kohale.

Üheks keskseks kujuks punaste võimupäevil Rakveres oli ka keegi eestlasest punakaartlane Säädus. Tema kohta saadi varsti agentuurandmeid, et mees polevat Eestist üldse lahkunud, vaid elutsevat Tartus, kus tegelevat punaväe spioonina. Ei aidanud siis muu kui Rakvere salgast sõideti osa meestega Tartusse, kus asuti selle mehe jälgimisele. Tartus polnud Sääduse ülesleidmine aga kuigi hõlpus. Sarnast isikut seal registreeritud üldse polnud ja seega näis, et tuleb asuda ilma mingi tagajärjeta tagasiteele. Rak-

verest saadi aga lõpuks täiendavaid andmeid Sääduse naise kohta, kelle vanemad pidid elutsema Tartu äärelinnas, ja nüüd saadi ka niite edasi viia. Maja leiti Tartus peagi üles ja seega jäi vaid üle teha kindlaks, kas spioon ka tõesti sealsamas asub.

Rakvere omakaitse salga liikmed võtsid selleks siis tarvitusele igasuguseid abinõusid. Mõnigi nendest riietus kas naiseks või talumeheks ja käis mingil ettekäändel kahtlusealuses korteris, kus elasid Sääduse naise vanemad. Kord märgatigi seal ka nende tüdruktart, kes ennast nagu kõrvale hoidis, ja seega oli ka enam-vähem kindel, et ka spioon sealsamas asub.

Tartu omakaitsest võeti siis ühel ööl mitukümmend relvastatud meest ja asuti Sääduse tabamisele. Hoone ümber kujundati alul kolmekordne sissepiirajate võrk, nii et põgenemiseks igasuguse võimalus puudus, ja siis seati valve ka maja sissekäikude juure. Rakvere salga ülem koos mõne kaaslasega hiilis aga kotta ja koputas järsku uksele. Sees oli kuulda kahtlast kobistamist ja seejärel asuti pärima, kus seal koputab. Rakvere salga ülem vastas, et pererahvale olevat maalt saadetud toidupakke, ja palus neid vastu võtta. Nüüd avatigi uks, kuid samal ajal hüppasid mehed elektrilampidega tuba valgustades sisse ja käsutasid toasolijail käed üles. Kuna tagaotsitavat aga esimesel pilgul näha

ei olnud, siis tungiti samas ka ukse kõrval asunud sirmitagusesse, kus spioon oli parajasti surmahirmus ajamas pükse jalga.

Tabamine läks seega siingi hästi korda ja nüüd võeti selle kange punakaartlase hoones ette ka põhjalik läbiotsimine. Kõikide üllatuseks tuli selle „ideelise kommunisti“ juurest nähtavale aga sarnane hulk kokkuröövitud kraami, et selle äravedamiseks tuli tuua kohale neli rege. Pööningult, kuurist ja lakast leiti terve ladu igasuguseid ülikondi, pesu, vaipu, hinnalisi sadulaid, siis ka hulk mõisadest röövitud kuld- ja hõbenõusid ning esemeid, nii et see moodustas kokku terve varanduse. Kuurialt leiti aga peale selle veel kaks hinnalist tükku, muidugi jälle mõnest mõisatallist toodud. Kui siis tabajad lõpuks lahkusid, oli neil peale spiooni ka veel neljareeline moonavoor kaasas.

Säädus toimetati ülekuulamiseks Rakveresse, kus tema kohta tehti surmaotsus. Millegipärast ei tahetud otsust aga Rakveres täide saata, vaid ta läkitati kahe valvuri hoole all Narva. Kui Narva jaamas rongilt maha astuti ja Säädus tihedas rahvamurru jaama ees kahe valvuri vahel läbi trügis, kadus ta aga äkitselt meeste vahelt nagu maa alla. Võeti küll ette otsene haarang, kuid Säädus oli siiski kadunud ja pole temast enam tänapäevani midagi kuulnud.

Spioon oli parajasti ajamas pükse jalga.

Vabadussõja kangelaste Lõbusaid lugusid

sünnipäevi juunis 1937

Hirmul suured silmad...

Kolonel A. SIMON, saab 60-ne aastaseks.

E. Parel (Brakel) (V. R. II/3), sünd. 2. juunil 1901. a. Veinjärve v.
 Kaptenmajor Karl Stern (V. R. II/3), sünd. 2. juunil 1890. a. Päril Rakverest.
 Ohv.-as. O. Annuk (V. R. II/3), sünd. 3. juunil 1895. a. Päril Kudina v.
 Kapten Jaan Pärn (V. R. II/3), sünd. 6. juunil 1897. a. Vaimastvere v.
 Johan Rautsman (V. R. III/3), sünd. 6. juunil 1887. a. Saab 50-a.
 Kapt. Osv. Hansen (V. R. II/3), sünd. 7. juunil 1896. a. Lelles.
 Kolonel Aleks. Simon (V. R. I/3), sünd. 9. juunil 1877. a. Saab 60-a.
 Otto Valter (V. R. II/3), sünd. 9. juunil 1898. a. Narvas.
 Ed. Adamson (V. R. II/3), sünd. 10. juunil 1900. a. Luke v.
 Kol.-lt. V. Jakobson (V. R. II/3), sünd. 10. juunil 1896. a. Jäärjas.
 Kapt.-lt. E. Miido (V. R. II/3), sünd. 10. juunil 1893. a. Selvi v.
 Kol.-lt. Fr. Kapsi (V. R. I/3), sünd. 11. juunil 1892. a.
 Aug. Kuru (V. R. II/3), sünd. 11. juunil 1894. a. Sõmeru v.
 Major Kristov Maasik (V. R. II/3), sünd. 11. juunil 1886. a. Tudulinna v.
 Vold. Lats (V. R. II/3), sünd. 12. juunil 1896. a. Narvas.
 Aug. Leppik (V. R. II/3), sünd. 12. juunil 1898. a. Tartus.

Malevkonna pealik Paul Listakind (V. R. I/3), sünd. 21. juunil 1889. a. Räpina v.

Aleks. Luiga (V. R. II/3), sünd. 13. juunil 1896. a. Pangodi v.

Jul. Lutsar (V. R. II/3), sünd. 13. juunil 1896. a. Koiolas.

Ltn. Nikolai Lelli (V. R. II/3), sünd. 14. juunil 1897. a. Päril Tartust.

Kaptenmajor Karl Lensment (V. R. I/3), sünd. 14. juunil 1888. a. Päril Kilingi v.

San.-kpt. Karl Villemi (V. R. I/3), sünd. 14. juunil 1889. a. Tallinnas.

Priidik Selter (V. R. II/3), sünd. 15. juunil 1898. a. Kapu v.

Major Johan Ostrat (V. R. I/3), sünd. 16. juunil 1894. a. Päril Tähtvere v.

Fr. Ilves (V. R. II/3), sünd. 17. juunil 1892. a.

Aug. Kirs (V. R. II/3), sünd. 17. juunil 1899. a. Päril Heimtalist.

Ltn. V. Krastin (V. R. II/3), sünd. 17. juunil 1890. a. Päril Tartust.

Kapten Ed. Paurmann (V. R. II/3), sünd. 17. juunil 1891. a. Voka v.

Aug. Elmas (V. R. II/3), sünd. 18. juunil 1895. a. Harku v.

Kapten Rud. Riives (V. R. II/3), sünd. 19. juunil 1890. a. Vana-Kuuste v.

Hans Keek (V. R. II/3), sünd. 20. juunil 1893. a. Päril Tarvastust.

Kapten Leonh. Krull (V. R. II/3), sünd. 20. juunil 1890. Kuressaares.

Ltn. Edgar Teslon (V. R. II/3), sünd. 20. juunil 1885. a. Päril Tallinnast.

Ohv.-as. Jul. Kasper (V. R. II/3), sünd. 21. juunil 1897. a. Päril Lustivere v.

Fr. Rehe (V. R. II/3), sünd. 21. juunil 1898. a. Päril Hallingu v.

Georg Suurevälja (V. R. II/3), sünd. 21. juunil 1889. a. Võlla v.

Harald Dampf (V. R. III/3), sünd. 22. juunil 1876. a. Mustjalas.

Kaptenmajor Aleks. Varma (V. R. I/3), sünd. 22. juunil 1890. a. Kõnnu v.

Alfred Johanson (V. R. II/3), sünd. 23. juunil 1897. a. Pärnus.

Kapten V. Liiv (V. R. I/3), sünd. 23. juunil 1894. a. Vao v.

Hermann Isop (V. R. II/3), sünd. 24. juunil 1897. a. Säreveres.

Major Ed. Saulep (V. R. I/3), sünd. 24. juunil 1890. a. Päril Kehtnast.

Jaak Taalman (V. R. II/3), sünd. 24. juunil 1896. a. Paatsalu v.

Aleks. Pastak (V. R. II/3), sünd. 25. juunil 1890. a. Pangodi v.

Vet.-kol. P. Ruus (V. R. I/2), sünd. 26. juunil. Keenis.

Peeter Kruusement (V. R. II/3), sünd. 26. juunil 1891. a. Ravila v.

Kol.-lt. Joh. Poopuu (V. R. I/2, II/2), sünd. 27. juunil 1886. a. Saaremaal.

Kol.-lt. Joh. Remmel (V. R. II/2 ja II/3), sünd. 27. juunil 1897. a. Peetri vallas. Saab 40-a.

Major Aug. Vask (V. R. II/2 ja II/3), sünd. 27. juunil 1891. a. Järvamaal.

Peeter Raudsepp (V. R. II/3), sünd. 27. juunil 1890. a. Koiolas.

Major Rich. Lessel (V. R. I/3), sünd. 28. juunil 1884. a. Kunda-Mallas.

See oli 1919. a. sügisel, kui mind läkitati kord tooma kuulipildujate osi ja muud relvvarustust Tallinnast. Valgas astusin öise Tallinna-rongi III kl. vagunisse, ja kuna ma olin pööraselt väsinud päevaseist toiminguid ja askeldusist, siis heitsin „II korrale“, s. t. ülemisele narile, magama. Et tollal tuli rongides sageli vargusi ette, peamiselt magajailt, siis peitsin minule kaasaantud dokumendid, teiste hulgas ka sv. sõidupileti „littera A“ (sõdurite argoos: „liiter“), vööl rippuva barabellumi tuppe, ja nimelt tagavara-magasini tühja tohlu.

Peagu silmapilkselt vajusin unehõlma. Pean ütleva, et olin tollal raske unega. Saanud magada mõne aja, äratas mind äkisti pöörane tagumine vastu mu saapatadu. Ehmunult tõusin istuli, ja nägin: konduktor taob piletite märkimise tangidega vastu mu saapatadu, selle juures ise kohutavalt vandudes, et ma ei ärkavat ega näitavat ette oma sõidupiletit. Näinud mind ärkvel olevat, käratas konduktor mulle:

„Mis sa, kurat, põonad!! Sõidupilet...!!“

Sellane kohtlemine tekitab igapäev viha. Ühe hüppega olin narilt põrandal, kuid taltsutasin raevu ja sõnasin vihaseks:

„Mina pole teil kellegi kurat! Saate kohe sõidupileti!“ ning haarasin puusal rippuva revolvrütupe järele...

Minu teguviisi kaksipidi mõista oli võimatu — keegi naine alumisel naril kriiskas hirmunult (et nüüd läheb vagunis laskmiseks!) ja konduktor, silmanud veel mu vasemal varrukal soomusronglase (õigemini: soomusautolase) linti, sööstis vagunist välja nagu torpeedo, veel enne kui ma suutsin talle ulatada oma „liitri“.

Veidi aja pärast naasis konduktor, kuid sv. raudtee-kontrollkomando kontrollöri (sv.-ametniku) ja püssimeestega, ning süüdistas mind, et ma olevat tahtnud teda maha lasta! Seletasin sv.-ametnikule asjaloo ära ning tõstsin omakorda konduktori vastu kaebuse häbematu kohtlemise ja tahtliku iskl. haavamise pärast. Minu õnneks nägi kogu seda vahejuhtumit pealt keegi 2. jalaväe polgu ohv. asetäitja, kes lebas minu vastas teisel naril ning sõitis Stakelnist Tartu. Too aseohvitser toetas mind, ja kontrollör, kontrollinud reisijate sõidulubasid, lahkus vagunist. Uksel pöördus konduktor veel kord minu poole ja mulle rusikat näidates sisistas raevunult:

„Selle eest lähed sa, poisinolk, veel Siberissel!“ See kutsus vagunis esile üldise naerupurske.

Naasnud läkituselt Valka, tegin vahejuhtumi kohta ettekande oma ülemusele. Järgnesid ülekuulamised, juurdlused jms. Asi kanti lõpuks ette diviisi „vanale“, kes minu enda juure kutsus ning heatahtlikult mu seletuse ära kuulas. Lgp. kolonel oli õigustatult pahane konduktori häbematus üle, ja nagu ma veidi hiljem kuulsin, olevat too konduktor riigiteenistusest vallandatud.

—e.

Krasnaja-Gorka operatsioon

Oktoobris 1919. a. tuli 3. soomusrongi dessant-pataljonil ja r.-k. komandol teha kaasa Krasnaja-Gorka operatsioon — dessant punastele selja taha. Kõige paremas meeleolus asusime Narvas dessant-laevadele, ühes kuperjanovlaste ja skouts-pataljoni osadega. Punastel olid taganemise „tuurid“ sees. Vene valgekaart ja Eesti jalaväe osad tungisid kiiresti edasi. Petrograd oli juba kaugelt näha... Meie ülesanne oli punastele taganemistee ära lõigata ja edasi tungida ja Krasnaja-Gorka kindlus enda alla võtta. Mersõit läks kaunis libedasti, merel liikus meie ligidal Inglise ja Eesti sõjalaevastik, kaitstes dessantlaevu vaenlase ootamatu kallale tungi eest. Dessant maandus Kaporje lahes. Vaenlane oli „haisu“ ninna saanud, kiiresti taganenud, hävitades rannapatareid.

Kiirmarsil liikusime edasi, vaenlase vastupanu leidmata. Esimene peatus oli klaasivabrikus, kuhu jõudsime kott-pimedal ööl kell 22. Siit oli vaenlane hiljuti „jalga lasknud“, põlema süüdates üle jõe viiva puusilla. Meie tullekul sild põles veel; üle jõe avati püssidest tuli meie luurajate pihta. Ööbisime täh. vabriku hoonetes. Vahete-vahel valgustas Kr. Gorka kindluse võimas helgiheitja ümbruskonda, nagu midagi otsides. Mõned 12-toll. mürsud saatsid meile tervituseks, kuid kaotusi meil ei olnud. — Järgmisel päeval liikusime edasi. Ühelt külavaheliselt teelt saime 2 3-toll. suurtükki, mida vaenlane oli porri jätnud. Jõudsime kell 13 Novo-Kalistši külla, mis jäigi meie viimaseks etapiks. Siia külla jäime konutama ligemale 1 kuuks. — Siit sai ette võetud mitmed ühised pealetungid, kuid kaugemale ei saadud. Iseäranis mäletan esimest ööd täh. külas. See lõppes, osalt õnnelikult, osalt õnnetult. Öhtul sain käsu oma rooduga Kuperjanovi partisanide ja meie rongi kuulip. k-doga kaasa minna Leudovšina külast punased välja lüüa. Vahemaa 2—3 klm. Oli kott-pime öö, ümbrust valgustas Kr. Gorka helgiheitja. Meie luurajad (r.-k. k-do) sattusid peaaegu ninapidi vaenlasega kokku, kõlasid püssipaugud, kiire jooksmine pimedas. Selgus, et luurajad olid sattunud kokku vaenlase valvetõkkega. Saime paar vangi, kooliõpilane Friedrichson sai raskelt haavata. Vaenlase valvetõke taganes külast välja, rohkem seal punaseid ei olnud. Teiselpool küla asus juba maailmasõja ajal ehitatud, Kr. Gorka kindluse kaitse positsioon, kaevikud, kaitstud mitmekordsete traat-

tõketega. Meie luure tegi vaenlase kaevikute joone kindlaks. Tulevahetus pimedal ööl meie ja kaevikutes asuvate vaenlase jõudude vahel kestis ligemale 1½ tundi. Siis pöördusime tagasi. Vahepeal avasid Kr. Gorka kindluse 12-toll. suurtükid kõva tule meie pihta. Kuid mürsud langesid kõik meist üle — Novo-Kalistši külla. Tagasitulekul selgus, et sellest majast, kust öhtul lahkusime, oli järele jäänud risuhunnik. Granaat oli viimast tabanud, kuid, meie õnneks, ainult tühja elumaja... Meie õnnetuseks tabas 12-toll. mürsk maja, kus puhkas 3-da dessantroodu meeskond. Mitu surnut ja raskelt haavatut. Täpset arvu ja nimesid ei mäleta. Tähendatud küllasse olime sunnitud jääma ligemale kolmeks nädalaks. Seal asus meie kaitsepositsioon. Staap ja varud 5—6 km tagapool (klaasivabrikus). Pool nädalat tuli olla valvetõkkes, teine pool varus — Staro Kalistši külas 3 klm. tagapool. Iga päev kestis meie seisukohtade pommitamine, küll kergetest väljapatareidest, küll rasketest kindluse suurtükkidest, nimetamisväärselt (kahju meie sünnitamata. Tõsiselt kannatada said täh. küla ehitused, mille elanikud ühes loomadega olid metsi mööda laiali peidus. Maja, kus asusin oma rooduga, jäi terveks kuni meie lahkumiseni, kuna suuremast osast külamajadest olid järele jäänud ainult varemed. Rääbi lugu oli meeskonna toitmise, sest s.-rongi dessantmeeskonnal puudus väljaköök. Sooja toitu jagati midagi 2—3 korda meestele kõige selle aja jooksul. Igasugused toiduained, nagu kartulid, liha, anti toorelt kätte, tuli ise kombineerida, mida viimastega peale hakata. Ühisel jõul ja nõul olid poisid koka ametis tegevad, lisaained toidule leiti mahajäetud küla keldritest... Ühel hommikul enne pealetungi pidi meeskond saama sooja suppi skautide väljaköögist, et keha veidi kinditada — vaenlase traattõketest läbi murdmiseks. Poisid seisis parajasti supisabas metsa serval, kui äkki vaenlane peale tungis; 200 mtr. pealt avati marutuli. Supikatelokokkide asemel haarati püssid, mõne minuti jooksul oli ahelik korraldatud ning vaenlane sunniti taganema — oma kaevikutesse tagasi. Mitu laipa jäeti maha. Seekord söögiisu oli rikutud... Asusime ise pealetungile, meie jõud: s.-rongi dessant-pataljon ja skautide kompanii. Roodule anti välja mõned okstraadi löikamise käärid, et oleks kergem tõketest läbi murda. Merelt toetasid meie edasitungi Inglise ja Eesti sõja-

laevad. Kuid kõik see toetus ei annud tagajärgi. Punaste kaevikud jäid võtmata. Kõrgem ülemus admiral P. olevat pärast kärkinud, et, mis pealetungimine niisugune on, pole teil summid ega haavatuid... Poisid arvasid, et oleks pidanud langenud vaenlase laibad kokku korjama ning laevadele saatma. Tõenduseks, et meie nii arad polegi, näete, palju meil langenuid on... Iga tahes võimatu oli paremat edu saavutada, arvesse võttes meie väikest jõudu. Kuna vaenlane istus maailmasõja ajal ehitatud kaevikutes, blindaažides mitmekordsete traattõkete ridadega hästi kaitstud!

Ühel päeval, valvetõkkes olles, peavad kinni valvestõkete üle noore daami. Riidetatud, olukorrale vaatamata, kaunis hästi: peas kübar, seljas must karakulmantel, nahkkindad, käes hoiab suurt hõberidkülli, jalas aga kuni põlveni nõõritud saapad (tankid). Näolapike kaunis kena. Seletab: olevat Jamburgist pärit, 21 a. vana, tahtnud minna jala Petrogradi sugulasi vaatama, kuid olevat ära eksinud ja punaste frondist kartnud üle minna. Nüüd tahtvat jälle koju tagasi minna. Peale isikutunnistuse, mis välja antud Jamburgi linna komitee poolt, vastavate pitsatite ja allkirjadega, muud midagi preiili kaasas ei ole. Räägib hästi vene ja eesti keelt. Palun meie ruumi sisse astuda. „Mehed ja minu roodu 2 noort ohvitseri muutuvad korrapäält suurteks kavalerideks. Ei ole ka ime, kui selles porises vene külas trehivad üht korralikku, noort, kena preiilit... Alguses preili jutustab endast, pärast juba paneb meile teatud küsimusi ette: Kas mina olen siin polgu ülem, palju siin meie vägesid on? — nii üht kui teist meie vägede kohta; miks meie ei rutta Petrogradist kiiremini punaseid välja lööma? jne. Asi paistis meile juba veidi kahtlane. Näitab meile mingisugust kaardimängu, kus mängu juures tuleb esitada küsimus: „Kes on tugevamad — meie või teie?“ Täpselt seda huvitavat mängu enam ei mäleta. Poisid küpsetavad parajasti kooke, lasen ka „külalisel“ hea maitsta. Vahepeal lahkuvad preili minutiks välja. Hõbekäekott jääb lauale, seda veel kord seltsis uuri-des, leiab koti seest 2 Petrogradi trammi piletit. Nüüd on selge, kellega tegemist. Kavalerid muutuvad oma kõrgemate kohuste täitjateks! Preili paigutame teise majja valve alla. Järgmisel hommikul saadan selle „arenematu salakuulaja“ meie diviisi staapi. Seal tunnistab preili kõik puhtsüdamli-

Punane telefonist

Ikka Narva poole tormamisel, kui seisan eelvahipostil mõnisaada meetrit rühmast eemal üksinda õhtuõ pimeduses suure mustendava metsa all, kuulen nagu veidi kartlikult esiteks mõnd sahinat, siis puude okste praksatust, mis nagu murduvad jala astumisel. Küllalt selge, et keegi on luuramas minu läheduses, ning tahangi end esimesel hüppel suure põõsa peita, sest mine tea, kui palju neid võib olla. Ka ei ole mul põgenemisest lagendiku ja küla suunas enam juttu. Nüüd, kui kuulen veel lähemal jala astumise praksatusi, ärkab üles minu mehe vaim — poiss kogu end, ära ole jänes, võta kõik vastu, kes tulevad, ning samal silmapilgul ilmubki mehenässakas põõsa varjust minu ette, kelles suure pa-

Punaväelane istub tatsti istmikule ja ajab käsi ülespoole.

kult üles, et teda on salakuulamiseks meie vägede juure saadetud. Isikutunnistus on punaste poolt võltsitud. Põhjalikumal läbiotsimisel leiti saapasäärte seest suurem summa tsaariraha. Meie diviisi staabist saadeti preili edasi sõjalaeva peale merev. juh. korraldusesse. Meele jäi minule eriti see päev, millal naissalakuulaja tabasime, just sellepärast veel, et punased meid täh. päeval sugugi ei pommitanud.

Varsti hakkasid vene valged kiirelt Petrogradi alt taganema, ka meie diviis sai korralduse laevadele asuda. Ning ühel pimedal õhtul liikusime jälle tagasi oma kodumaa vetesse... Enne ärasõitu said mõned klaasivabriku hooned põlema süüdatud, ning kaugele merele paistis meile järele tulekuma, nagu meele tuletades soomusronglastele läbielatud raskusi, ning üldse seda mõttetut Krasnaja Gorka operatsiooni...

Narva jõudsiime tagasi õnnelikult, olles rongilt ära ligemale 1 kuu. Müriseva soomusronglaste lauluga, kaasa vedades punaste poolt „soomuseks“ saadud kaht 3“ väljasuurtükki, marssisime läbi Narva linna. Et aga rutem kauaigatsetud rongi peale tagasi jõuda...

paaha (talimütsi) tõttu ära tunnen vene punkaartlase ja kelle vastu püssi tõstes käratan: „ruuki verhh“ (käed üles). Minu ootamatu äkilisest käratusest ehmunult kukub minu vastane tatsti istmikule minu ette maha ja käsi ülespoole ajades palub ahastavalt jumalakeeli teda mitte maha lasta, sest tema on süüta punane telefonist (seda järeldasingi juba temal seljas olevast aparaadist), kes siia ära eksinud; pealegi olevat teda sunduslikult mobiliseeritud ja vägisi siia saadetud. Eeskätt tuleb niisuguse mehe taskud läbi uurida, sest kes teab, missuguse kriika võib ta minuga äkitselt mängida. Taskust leian siiski veel

soomusena peale telefoniaparaadi paarimeetrilise lindi, mis koosneb kahekümnerublalistest kerenskitest, missugused ka hiljem minu kasuks langevad, kui soomuse telgelikule peremehele.

Too äsja saabunud telefonist on väike näblik mehenäss, kes oma huvitava välimusega juba esimesel ilmumisel meie eskadroni poiste poolehoiu võidab. Et meie eskadroni köögis puudub parajasti koka abiline, siis leitaksegi temale köögi juures paras koht, kus teenib ka hiljem hoolikalt kokana vabadussõja lõpuni, pärast mida ta mõistagi Eestisse elama jääb.

Telefonisti nime ei mäleta enam, teda hüüti Fetkaks.

„Vabadussõja Lood“ ilmub kord kuus. Üksiknumber 40 snt. Tellimishind: 12 kuud — Kr. 3.75; 6 kuud — Kr. 2.—; 3 kuud — Kr. 1.—; 2 kuud — Kr. 0.80. Kuulutuste hinnad kaantel: viimane välimine külg Kr. 150.—, seesmised à Kr. 120.—, tekstis 1 mm üle lehekülje 60 s., kuulutuste osas à Kr. 80.— lehekülj. Kuulutusi võetakse vastu püüratud arvul.

Väljaandjad: Oskar Mänd ja Bernh. Ingel. Vastutav toimetaja Oskar Mänd (V. R. II/3). Toimetus Tallinnas, Pärnu mnt. 10—13, telef. 466-39 ja 466-17, postkast 419. Posti jooksev arve 609. Tellimisi ja sissemaks võtavad vastu kõik postiasutused.

Tallinna Eesti Kirjastus-Ühisuse trükk, Pikk t. 2. Tallinnas, 27. mail 1937. a.

== °/ü. „WÕIME“ ==

Asut. 1921. a.

trükikoda

Plakatid trüki erialaga

Raamatuköitmine ja karbitööstus

Tallinn, Estonia pst. 17 (Gorbatschevi majas). Kõnetraat 455-58

Valmistab oma alasse puutuvaid töid asjatundlikult, kiirelt ja odavalt

PEALINNA PARIM KOHVIK ON

KULTAS

KVALITEETSAADUSTE KONDIITRIÄRI

A. Sinisoff

Tallinn, Tartu m. 79. Telefon 309-80.

Gaasikaitseülikonnad
vihmakuued ja
õliriided.

A. SCHEER

**Posamendi-, paela- ja
trikoovabrik**

Tallinn, Viru 4, kino «Heliose» peal, III korral
Telefon 444-82

Valmistab seltsidele **lipunõõri** ja **narmast**. Kõik-
suguseid mööblinarmaid, topse ja nõõri — siidist, puuvillast
ja villast pidžamagarnituure ja igasuguseid muid posamendi-
tööstuse artikleid — ka kummi- ja saapapaelu.

Trikoo, polo ja interlock.

**Tellimiste täitmise kiire ja korralik,
mõõdukate hindadega**

Kaubandusühisus

M. I. SEPP & KO

Tallinn, S. Karja 18—20. Tel. 462-22.

Suurim lõhkeainete eraladu.

Lõhkeainete müük maaparandustöödeks ja tööstus-
otstarbeks.

KIVITRÜKIKODA

I. MÄNNIK

TALLINN, SOO 23. TEL. 436-86.

Valmistab igasuguseid värvilisi

trükitöid

Töö kiire ja korralik.

Hinnad vastutulelikud.

**VIGASTATUD SÕJAMEESTE
ÜHINGU TALLINNA OSAK.**

Tallinn, Nunne tän. 7, tel. 470-59.

RÄTSEPATÖÖKODA

Vabadussõjalastele soodsail tingimustel vormi- ja era-
riiete valmistamine.

KINGSEPATÖÖKODA

Igasuguste jalanõude valmistamine. Parandused soovi-
korral 1/2 tunni jooksul.

Töö kiire, korralik ja vastupidav.

Soodsad maksutingimused.